

REFORMCU KİŞİLİĞİYLE KANG YOUWEI VE TÜRKİYE SEYAHATNAMESİ

Gürhan KIRİLEN*

Öz: Mançu yönetimi, Afyon Savaşı'ndan (1840) itibaren ülke topraklarındaki egemenliğini, dış tehditler ve iç isyanlarla paylaşmaya zorlanmıştır. Afyon Savaşı mağlubiyetini, 1861 yılında başkent Pekin'in işgal edildiği II. Afyon Savaşı izlemiş, sonraki kırk yıl boyunca ise Mançu yönetimi kan kaybetmeye devam etmiştir. Bu dönemde, ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış sorunlar, düşünce camiasını harekete geçirmiş ve çözüm önerileri vadeden çalışmalar ortaya çıkmıştır. Ancak reformcu ve yenilikçi bir görünüm arz eden bu çalışmaların çoğunluğu, saray ve çevresi tarafından dikkate alınmamış, 1898 yılındaki "Yüz Gün Reformları'na" kadar uygulanma şansı bulamamıştır. 1894 Japonya yenilgisinden sonra ortaya çıkan siyasi belirsizlik sırasında, Kang Youwei'in başını çektiği yenilikçi aydınlar, altmış yıllık geçmişi olan bu birikimi siyasi arenaya taşıma şansını yakalamışlardır. Fakat adından da anlaşılacağı üzere, sadece üç ay (Yüz Gün) kadar yürürlükte kalan reform hamlesi, daha meyvelerini vermeden lağvedilmiş ve hareketin önderleri "kaçmak" ve "idam edilmek" arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır. Kang Youwei bu süreçte yurt dışına çıkmış ve uzun süre yurt dışında kalmıştır. 1908 yılı Temmuz ayında İstanbul'a gelen Kang Youwei burada edindiği izlenimleri "Türkiye Seyahatnamesi" adıyla kaleme almıştır.

Anahtar Kelimeler: Mançu Hanedanlığı, Reform, Kang Youwei, II. Meşrutiyet.

KANG YOUWEI AS REFORMIST FIGURE AND HIS TRAVELOUGE ON TURKEY

ABSTRACT: From the Opium War (1840), the Manchu administration forced to share her reign with foreign Powers and internal rebellions. Following the Opium War, Second Opium War brought the Occupation of Beijing in 1861 and in the foregoing years Manchurian Dynasty had continued to lose her power for the next forty years. During this period, internal and external problems in the country had mobilized thinking community and the solution studies emerged. However, none of these attempts considered seriously by the palace and surrounding and they had not implemented until the "Hundred Days Reforms" in 1898. After the defeat of Japan (1894), during the political uncertainty, Kang Youwei and his reformist clique achieved a chance to bring their program into practice. However, as its name suggests, the reform movement only prevailed three months (hundred days), but the movement was abolished, its leaders forced to choose between "to escape" and "to be executed". In this period, Kang Youwei fled abroad, stayed abroad long time. Kang Youwei, coming to Istanbul in July 1908, wrote his "Travelogue on Turkey" on the basis of his impressions in Istanbul.

Keywords: Manchu Dynasty, Hundred days reforms, Kang Youwei, Second constitutional era.

Giriş: Kang Youwei (1858–1927), Mançu Hanedanı'nın son dönemlerinde siyasi arenada adından en çok söz ettiren liderlerden biridir.

---

* Arş. Gör. Dr. Gürhan Kırilen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, gukirilen@hotmail.com.

1898 reform hareketinin fikir babası olduğu gibi reformların hayata geçirilmesinde de imparatorun sorumlu bakanlığını yapmıştır.¹ Kısa süren reform hamlesinin bir darbeyle feshedilmesinden sonra ülkesinden ayrılmış ve yurt dışında sürgün hayatı yaşamıştır. Uzun yıllar Amerika’da ve Avrupa’da kalan Kang Youwei, II. Meşrutiyet’in ilan edildiği günlerde İstanbul’a gelmiş ve eski bir reformcu olarak Osmanlı’nın başkentinde yaşanan olaylara tanıklık etmiştir. 1908 yılının yaz aylarında tanık olduğu olaylar ve gözlemlerini *Türkiye Seyahatnamesi* adlı bir çalışmada bir araya getirmiştir. Çin’de “Buren” adlı dergide yayınlanan seyahatname Çin halkının Türkiye hakkındaki bilgi ve intibainın oluşumunda çok önemli bir yer tutmaktadır. Bir monarşist olan Kang Youwei’in hem edebi hem de yansız tasviri anlatımları iki kadim ülkenin pek çok alandaki kültürel benzerliklerine ve kader ortaklığına göndermeler barındırmaktadır.²

Başlangıç tarihine atıfla Wuxu Reformları (1898) adıyla da bilinen bu hareket Çin’in II. Afyon Savaşı (1856–1860) sonrasında başlayan modernleşme çabaları içinde o zamana kadarki en planlı ve en kapsamlı yönetsel yapılanma denemesidir. Hareketin başında yer alan Kang Youwei, Guangdong Eyaleti’nin Nanhai³ bölgesinden varlıklı bir zadedgân ailesinde doğmuştur ve sıkı bir klasik eğitimin ardından Metin Eleştirileri⁴ geleneğinin açık görüşlü düşünürleri üzerine çalışmıştır.⁵ 1879 yılında Hongkong’da ve

¹ Kang Youwei, memuriyet sınavlarına birkaç kez katılmış ancak sarayda görevlendirilebileceği dereceyi alamamıştır. Bu yüzden reformlar sırasında ataması saray dışından gerçekleştirilmişti. Bu da iki yüz küsur yıllık Mançu bürokrasisinde bir istisna oluşturmuştur.

² Uzun süredir üzerinde çalıştığımız bu yazının yayınlanma aşamasında, Doç. Dr. Giray Fidan tarafından ele alınan aynı konu “Çin’den Görünen Osmanlı: Kang Youwei’in Türk Seyahatnamesi” adıyla bir kitap olarak yayınlanmıştır. Elimizdeki bu yazı Kang Youwei’in reformculuğunu, tarihselliği içerisinde ele alarak seyahatnameyi metin içinden alıntularla değerlendirmektedir. Konunun tarihsel arka planı, Mançu Dönemi’nde siyasetin yaşadığı eksen değişimini de göstermekte. Bu çerçevede Kang Youwei’in Çin’de oluşumuna önemli katkı sağladığı “Türkiye algısı” anlam kazanmaktadır. Giray Fidan’ın 2013 tarihli çalışması seyahatnamenin tamamının çevirisidir bu bakımdan çok önemlidir. Fidan, Giray, *Çinden Görünen Osmanlı: Çinli Düşünür Kang You Wei’in Türk Seyahatnamesi*. Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

³ Geldiği yeri belirten “Kang Nanhai” mahlası da bu alanla ilgili yazında yaygın olarak görülmektedir.

⁴ Mirasını sahiplendiği düşünce akımları hakkında Bknz. Kırilen, Gürhan, *Çin’de 19. Yüzyılda Reform: Zongli Yamen’in Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Wei Yuan’ın ansiklopedik çalışması ve görüşleri hk. Bknz. a.g.t., s. 50–66.

⁵ Chesneaux, Jean, *Popular Movements & Secret Societies in China 1840–1950*. Stanford University Press, California 1976, p. 313.

daha sonra Shanghai’da, Jiangnan Tophanesi’nin⁶ ve Guang Xuehui’nin batı dillerinden Çinceye tercüme ettiği çeşitli teorik ve teknik çalışmalarla tanışmıştır. 1888 yılında, sınava yeniden katılmak için gittiği Pekin’de yönetime ilişkin görüşlerini içeren ilk önergesini saraya sunar.⁷ 1885 yılında Fransa ile girişilen savaşın eleştirisi de olan bu önergesinde Kang Youwei, ülkede idari ve siyasi yapılanmanın gözden geçirilmesinin gerekliliğini vurgularken, ülke yönetiminin halkla paylaşılması fikrini ilk defa ortaya koyar.⁸

Kang Youwei 1888 yılında katıldığı memuriyet sınavından üç yıl sonra, memleketi Guangdong’da bir okul açar.⁹ Burada Konfüçyüsçü değerlerin yeni yorumlarıyla batılı fikirleri bir arada öğretmeye başlar. Konfüçyüsçülüğün özü bakımından değişime açık ve her çağa uyum gösterebilen bir doktrin olduğunu düşünen Kang Youwei, Güncel Metin Akımı’nın Wei Yuan, Gong Zizhen gibi öncü fikir adamlarının bıraktığı mirası geliştirmiştir. Bu düşünce akımı özü itibariyle kültürel değişimin ve siyasi reformların gerekliliği üzerine vurgu yapmaktadır.¹⁰ Ancak “değişim”

⁶ Jiangnan Tophane İdaresi’nden çıkan batı eserlerinin toplu tercümeleri “astronomi, jeoloji, coğrafya, kimya, biyoloji, dışında siyaset ve ekonomi gibi sosyal bilimlerin çeşitli çalışmalarını kapsıyordu. İrili ufaklı yaklaşık 3000 çalışma bu kurum tarafından tercüme edilmişti.

⁷ Bu önerenin hükümdarın bilgisine sunulmadığı bilinmektedir. Ancak Pekin’de yönetici çevrede ve entelektüeller arasında konu edilmiştir Dönemin Hazine Bakanı’na ulaştığı ancak teamüller yüzünden ve metnin içeriği bakımından reddedildiği bilinmektedir. Daha sonra, reform sırasında Weng Tonghe 翁同龢 adlı bu bakan ile birlikte çalışacaktır. Chesneau *a.g.e.*, s. 313. Wen Tonghe yönetime bağlı bir bakan olmasına karşın donanmaya ayrılan bütçeyi saray inşaatında kullandığı için Hükümdar Guangxu tarafından görevden alınmıştır.

⁸ Başarılı olması halinde bu hareketin anayasal bir harekete dönüşüp dönüşmeyeceği de tartışmalıdır. Zira “yenileşme” şiarıyla yola çıkan Kang Youwei’in girişimleri daha etkinlik kazanmadan lağvedilmiştir. Anayasal sistemin olası gelişimi konusunda Kang Youwei, “mutlak monarşiden” “meşrutiyete” ve en nihayet “anayasal temsili” bir sisteme doğru dönüşümü savunurken, yakın çalışma arkadaşı Liang Qichao “önceleri toplumun ve bireylerin gelişiminin elzem olduğunu” vurgulayarak, anayasal sistemi bir kişisel ve toplumsal eğitim sorununda düşünmektedir. İlerleyen yıllarda ise bu durum tam tersine döner, Liang Qichao, anayasal monarşi-cumhuriyet ve nihayet sosyalizm doğrultusunda çok ilginç bir fikri dönüşüm gösterirken Kang Youwei monarşiye olan inancından ayrılmamıştır.

⁹ Liang, Qichao 梁启超, *Liang Qichao Zuopin Jingxuan* 梁启超作品精选 (*Liang Qichao Seçme Yazılar*). Changjiang Wenyi Chubanshe, 2005. s. 17.

¹⁰ Metin Eleştirileri’nin kaynağında, İlkbahar-Sonbahar adlı klasik kitabın Gong Yang Açıklaması’na ilişkin bir tartışma yatmaktadır. Bu düşünce, Çin siyaset geleneğinin temel metinlerinden olan bu eserin özel anlamına 小意 değil, genel anlamına 大意 bakmanın doğru olacağını, böyle yapıldığında tarihin, günü anlamada ve sorunlara çözümler getirmede yararlı olacağını ileri sürmektedir. Wei Yuan’de bu düşünce “değişim” üzerinde belirginleşir ve “san tong 三統” ya da “san zheng 三政” olarak da bilinen “Üç Çağ” fikriyle

kavramının somut bir içeriğe sahip olması Kang Youwei'in reform hareketinde gerçekleşebilmiştir.

1894 yılı Çin'in siyasi ve yönetsel tarihinde çok önemli bir dönüm noktasıdır. Çin, Japonya ile giriştiği savaştan yenik çıkar ve Ma Guan Antlaşması (Shimoneski) ile Tayvan üzerindeki haklarını ve Mançurya'da büyük bir toprak parçasını kaybeder.¹¹ Kore üzerindeki nüfuzunun sarsılması ve çok büyük bir tazminat da eklenir. Daha da önemli olan, tarih boyunca Çinli yöneticilerin “cüce yağmacılar (wokou)” adıyla andıkları Japonların, Çin'i mağlup etmiş olmalarının utancısıdır. Memleketin içine düştüğü bu utançtan nasıl kurtarılacağı konusu saray içinden ve dışından bütün entelektüellerin başlıca sorunu haline gelir.¹² Toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bu ‘haysiyet meselesi’, Japonya’ya karşı kaybedilen savaşla birlikte iyice su yüzüne çıkmış olsa da, hali hazırda gelenekçiler ve reformcular arasındaki çekişmeler, sarayın içinde bulunduğu atıl durumunun temel sebebidir. Bu çekişmeler siyasi iradenin reform için harekete geçmesinin önünde engel oluşturmuştur.¹³ II. Afyon Savaşından itibaren iktidarı fiilen elinde tutan “batıcı hareket”¹⁴ dahi geleneksel işleyişin dışına çıkmak yönünde adım atmak yerine mevcut durumu korumak için çaba harcamıştır. Bu süreçte yönetim, muhafazakârların eleştirilerine göğüs germenin yanında kendi cahillikleriyle de boğuşmaktadır. Saray, ancak yüzyılın sonunda, kendi içinden geliştiremediği programı saray dışından bir aydının yardımıyla uygulamaya taşıyabilmiştir.

örneklendirilir. Buna göre Xia 夏, Shang 商 ve Zhou 周 hanedanlıkları birbirinden tamamen farklı yapılara sahiptir ve bu üç hanedanın her birinin yılın farklı mevsimlerini yeni yıl başlangıcı, gün içinde farklı zamanları gün başlangıcı olarak kabul etmesinden hareketle her hanedanın kendine özgü “iktidar ve yönetim”e sahip olduğu fikri öne çıkartılmıştır. Wei Yuan, Kang Youwei'den 50 yıl kadar önce Mançu yönetiminin kendi özgün koşulları olduğunu ve zamana artık ayak uydurmanın kaçınılmaz olduğunu göstermiştir.

¹¹ Liang, *a.g.e.*, s. 17.

¹² Ding, Weizhi 丁伟志, *Dongxi Tiyong Zhijian 中西体用之间 (Doğu ile Batı: Öz ve İşlev Arasında)*. Zhongguo Sheke Xueyuan Chubanshe, Pekin 1997. p. 174.

¹³ 1864 yılında kurulması için çaba harcanan gözlem evi ve matematik enstitüsü, yurt dışında eğitim aldıktan sonra ülkeye dönen gençlerin hangi bakanlıklarda görev alacağı gibi konular üzerine süren uzun tartışmalar bu duruma örnek gösterilebilir.

¹⁴ Hanedan üyesi Yi Xin'in başını çektiği “batıcılar 洋务派”, bildiğimiz anlamda batıcı değildirler. Zira II. Afyon Savaşı sonrasındaki zoraki reformlar saray ve çevresinde düşünce eksenini değiştirecek oranda etkili olamamıştır. Bu süreçte, Dışişleri Dairesi, Tercüme Dairesi ve astronomi ve matematik okulları yanında (batıya göre) eski teknolojilerin kullanıldığı tophane ve tersaneler açılmıştır. Geri döndüklerinde istihdam edilmeler de, yurt dışına öğrenciler gönderilmiş ve yabancı ülkelerle düzenli diplomatik ilişkiler (zorla da olsa) başlatılmıştır. Fakat “batıcılar” da dış dünya ile ancak muhafazakâr kesim kadar ilgilenmişlerdir.

Kang Youwei¹⁵ ve Liang Qichao'nun¹⁶ önderlik ettiği yenilikçi aydınlar, Japonya yenilgisinin yarattığı şaşkınlıktan da yararlanarak kendi fikirlerini yönetim nezdinde ifade ve uygulama imkânı bulmuşlardır. Fakat o dönemde Çin'in yönetsel sorunları düşünüldüğünden daha büyüktür zira Mançu yönetimi yaklaşık 40 yıldır batı ile ilişki içinde olmasına karşın modern devlet yönetimi hakkında yalnızca belirli bir kaniya ve dağınık bir bilgi birikimine sahiptir. Dönemin açık fikirli idarecileri, bir yandan tutucu klikle, diğer yandan kendi bilgisizlikleriyle mücadele etmek gibi iki büyük sorunla başa çıkma zorunluluğu içindedir.¹⁷ Bu süreçte Çin, fikri zeminde yeryüzündeki konumunu henüz tam olarak tanımlayamamış görünmektedir. Kang Youwei reform öncesinde saraya sunduğu önergelerin hemen hemen tamamında ısrarla bu konu üzerine eğilmektedir.¹⁸ Ona göre Çin, dünya üzerindeki diğer ülkeler gibi bir ülkedir ve bu ülkeler arasında geri kalmış bir ülkedir; "Yeryüzünde karalar sekiz yüz bin li'dir, ülkeler elli kadardır ve Çin de bunların arasında yer alır".¹⁹ Saraya sunduğu beşinci önergesinde Kang Youwei, eskiden beri yönetim çevresine hâkim olan, 'Çin'in üstün ülke

¹⁵ Genel olarak Kang Youwei'in yenilikçi fikirlerinin başlıca kaynağı, Hongkong merkezli Guangxue Hui Birliğinin çalışmalarıyla yayınlanan Wanguo Gongbao (Uluslararası Haber Gazetesi) idi. Guang Xue Hui'nin üyeleri arasında dönemin diplomatlarından çeşitli alanlardaki uzmanlara, doktorlara, misyonerlere ve teknisyenlere kadar çeşitli meslek gruplarından yabancılar vardı. Bu süreli yayın özellikle 1893-97 yılları arasında Çin'de yaygın şekilde okunmaya başlanmıştı ancak Kang Youwei 1883 yılından başlayarak dergiyi sürekli takip etmişti. Hsiao, K. C., *Modern China and a New World: Kang Youwei, Reformer and Utopian, 1858-1927*. University of Washington Press, Seattle - London 1968. s. 39 vd.

¹⁶ Liang Qichao, öncesi ve sonrasıyla reform sürecinin içinde bizzat bulunan genç bir aydındır. Adı her zaman Kang Youwei ile birlikte anılan Liang Qichao, geleneksel siyaset geleneğinden gelen Kang Youwei gibi bir reformcudur ve o da Kang Youwei gibi meşruti monarşiden yana tavır koymuştur. Ancak başarısız olan siyasi çıkışlarından sonra bu iki aydın bir siyasi fırsat daha bulamamışlardır. Nitekim 1898 yılından on yıl kadar sonra, Çin'e iki yüz elli yıl boyunca hâkim olan Mançu hanedanı yıkılmış ve bir daha monarşiden söz dahi edilmemiştir. 1911 yılında Çin'de Asya'nın ilk cumhuriyeti kurulurken Liang Qichao bu kez geleneksel değerlerden yana tavır alan Yuan Shikai hükümetinde görev almıştır. Onun gözünde reformun dört örneği vardır: bunlar kendi reformunu yaratan Japonya, kendi gücünü batının emrine koşan Türkiye (i.e. Osmanlı; Mısır ve Kore de bu guruba dâhildir), bir ülkeye bağlanarak değişimini onun ellerine bırakan Hindistan (Burma ve Vietnam'da böyledir) ve bölünerek değiştirilen Polonya. Bu dördü arasında tek anlamlı seçenek kendi isteği ve iradesi yönünde reformlar yapan Japonya'dır. Diğerleri ona göre reformdan sayılmaz. Çünkü milli irade için "hayır ile şer; atmak ve [yerine yenisini] koymak arasındaki eşikte belirginleşmektedir" Liang, *a.g.e.*, s. 11. Kendi kaderini belirleyemeyen bir ülkenin egemenlik hakkından söz edilemez.

¹⁷ Ding, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸ Liang, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁹ Ding, *a.g.e.*, s. 180; Liang, *a.g.e.*, s. 21.

olduğu inancını’, “cehaletin peşinde [herkes] sağır olmuş, bütün ülke kör olmuş” sözleriyle özetlemektedir.²⁰

Afyon Savaşı (1840) ve Yüz Gün Reformları (1898) arasında Çin, düşünsel bakımdan dünyayı tanımaya ve yeryüzünde kendi gerçek konumunu anlamaya çalışmıştır. Altmış yıl boyunca devam eden bu düşünsel dönüşüm süreci, Çin’in yeryüzündeki konumunu yeniden tanımladığı Güncel Metin Akımı’yla başlamıştır. Daha sonra denenen reform ve yenilenme hareketlerinin temelinde başta Wei Yuan (1794–1857) olmak üzere bu akımın düşünürlerinin fikirleri yer almaktadır. Hükümdar Tongzhi yönetiminin ikinci yılında, 1862’de kurulan Dışişleri İdaresi Zongli Yamen bünyesinde açılan Tong Wen Guan Tercüme Dairesi ilk defa Wei Yuan’ın çalışmalarında gündeme getirilmiştir. Aynı şekilde matematik ve astronomi gibi bilimlerde okullar açılmasını istemesinin yanında, devletin işadamlarıyla ortak yatırımları, banka, devlet tahvilleri gibi konular da ilk kez onun gibi Güncel Metin Akımı içinde yer alan düşünürler tarafından dile getirilmiş fikirlendir.²¹ Kang Youwei bu birikimi miras almıştır.

Kang Youwei (1858–1927), Güncel Metin Akımının siyasi değişim üzerine oluşturduğu duruşu geliştirerek sistemli hale getirmiş ve bunu geleneksel değer ve düşünceleri reddetmeden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Konfüçyüs’ün çağına göre cesur bir yenilikçi olduğunu öne süren Kang Youwei, “Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs” gibi eserleriyle dönemin entelektüel çevresinde adından söz ettirmeyi başarır.²² Kendisi, Konfüçyüs’ü bir reformcu olarak tanımlarken, savlarını kendisinden önceki açık görüşlü düşünürler gibi Üç Çağ söylemi’ne dayandırır.²³ Büyük Birlik adlarıyla da

²⁰ Liang, *a.g.e.*, s. 24.

²¹ Çin’de Yakın Çağ’da değişim, düşünce dünyasında Güncel Yazın Akımı ile başlatılmaktadır. Wei Yuan’ın Gong Zizhen’a devrettiği; oradan Batıcı Hareket’e (Yangwu Pai 洋務派) aktarılan, 1898 Reformlarında Meşruti bir yönetim denemesiyle Kang Youwei ve Liang Qichao’un fikirlerinde yeniden canlanan, Yeni Yazın’ın ortaya çıkması 新學 ve ardından Sun Yatsen (Sun Zhongshan) 1911 Devrimi-Cumhuriyetin ilanı ve en nihayet 4 Mayıs 1919 Hareketi’ne uzanan sürecin tamamındaki ortaklık batıya ilgi duyularıdır. Bu uzun süreç batıyı anlama ve tercüme etme sürecidir. Sürecin başlangıcı hk. Bknz. Kirilen *a.g.t.*, s. 50–66.

²² “Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs 孔子改制考 (1897)”, “Büyük Birlik 大同书 (1885)” ve “Yeni Eğitimde Klasik Metinlerin Yanlışları Üzerine 新学伪经考 (1891)” Kang Youwei’in başlıca yapıtlarıdır. Bu eserleri ilerleyen yıllarda kıymet göreceklerdir. Başkent çevresinde sesini duyuran çalışmalarıysa öncelikle saraya sunduğu önergelerdir. Fikirleri ve girişkenliği yüzünden önceleri “deli” olarak yaftalanmıştır. Liang, *a.g.e.*, s. 17.

²³ Kang Youwei, Konfüçyüsçü düşüncelerini klasiklerden alıntılarla desteklemektedir. Konfüçyüs ile Mozi arasında akılcılık ve mantık zemininde bir paralellik ve yakınlık kurmaya çalışmaktadır. Konfüçyüs’ün fikirlerinin daha sonra çarpıtıldığını savlamakta ve

anılan yükselme çağını bütün insanlık için ulaşılmaması istediği bir ütopyaya dönüştürür. Düşüncelerini 1885 yılında yayımlandığı “Datong Shu-Büyük Birlik Kitabında” bir araya getirir.²⁴

Kang Youwei’in Reformculuğu: Kang Youwei’in 1888’te saraya sunduğu ilk önergesinde genel hatlarıyla ortaya koyduğu fikirlerini, savaş sonrasında geliştirdiği görülür. 1894 yılında, Pekin’e memurluk sınavına katılmak için gelen çok sayıda adayla birlikte bir reform planı hazırlayan Kang Youwei bunu saraya sunar.²⁵ Bu ikinci önergede Kang Youwei, askeri, idari, ekonomik ve eğitim alanlarında yapılanmanın gerekli olduğunu dile getirmekte, ekonomik reformu altı başlık altında toplamaktadır: Bunlar, kâğıt para sistemi, gümüş sikke dökülmesi, makineleşme, madencilik, demir ve deniz yolları ile modern posta teşkilatından oluşmaktadır.²⁶ Halkın ekonomik açıdan güçlendirilmesi içinse dört yöntem önermektedir: Tarıma öncelik verilmesi (yeni tarım tekniklerinin adaptasyonu), endüstrinin

---

Onu “mantıkçı” düşünürlerle yakın saymaktadır. Kang, *a.g.e.*, s. 164, 249, 413 vd. Ayrıca eski Çin’de “mantık” ve “Mozi” hakkında bkz. Wang Lu 王璐, *Luoji Fangyuan 逻辑方圆 (Mantığın Çevresinde)*. Beijing Daxue Chubanshe, Pekin 2009.

²⁴ Siyasi bir ütopya olan Büyük Birlik Da Tong 大同, en eski klasik metinlerden Törenler Kitabı’nda (M.Ö. yaklaşık 2–4 yy.) anlatılır; buna göre: “Büyük Birlik’in (yaşandığı) çağda; büyük yol hâkimdir, Göğün Altı (herkesin) ortak malıdır, (yönetenler) becerilerine bakılarak seçilirler...” “...böylece insanlar yalnız kendi akrabalarına karşı akrabalık yapmaz, başkalarının çocuklarına da kendi çocukları gibi bakarlar... ..buna Büyük Birlik denir” (Liji Liyun Böl.). Aynı zamanda bir tür “Altın Çağ” olan bu söylencenin, sosyalist bir fikir zemini olduğu görüşü düşünülebilir. Ancak “Büyük Birlik” bir ideal olarak eşitlikçi değil feodal esaslar çerçevesinde son derece hiyerarşik bir yapı hedefler. Bunun yanında Kang Youwei’in “Datong-Büyük Birlik” çalışmasında anlattığı ise, Sosyal Darwinizm’in Çin’e uyarlanmış bir yorumu gibidir. Dünya halklarını geleneksel kalıplar çerçevesinde ve hiyerarşik bir yapıda yeniden kurulmaktadır. Bu hiyerarşi içinde Çin’e merkezi bir yer ayıran Kang Youwei, ırklar arasında da beyaz –sarı ve siyah olmak üzere bir sıralama öngörür. Aynı şekilde geleneksel Çin’in feodal ve hiyerarşik yapısının da değiştirilecek bir yanı olmadığını düşünerek, son nefesine kadar “monarşi”ye bağlı kalmıştır. Bu görüşlerinin yansımaları seyahatnamenin harem kadınları ve haremağalarının etnik kökenine ilişkin dile getirdiği ifadelerinde de kendini gösterir. Bknz. Fidan, *a.g.e.*, s. 62, 77–78.

²⁵ Gongche Shangshu 公车上书 adıyla da anılan bu önergede Kang Youwei ve Liang Qichao’dan başka, dönemin bin üç yüz kadar aydınının imzası yer almaktadır. Anlaşılan Japonya yenilgisinden sonra saray dışında reform ruhu ülkenin önemli bir bölümünde talep edilir hale gelmiştir. 1895 baharında sunduğu bu ikinci önerge, halkın moralinin yükseltilmesi için gayret gösterilmesi, başkentin Xi’an’a taşınması ile askeri ve yönetsel reformlardan oluşuyordu. Özellikle başkentin taşınması gerektiğini vurgulayan Kang Youwei, iç bölgelerde yönetimin güvende olacağını öngörüyordu. Kang, Youwei 康有为, *Jincheng Tujue Xiaoruo Ji Xu 进呈突厥削弱记序 (Türklerin Zayıflaması Üzerine Notlar)*. Pekin 1895. <http://www.epicbook.com/history/kangyouwei.html>. g. t. 16.03. 2013.

²⁶ Kang, *a.g.w.* <http://www.epicbook.com/history/kangyouwei.html>. g.t. 16.03. 2013.

desteklenmesi (bilim ve teknolojiye destek), ticaretin ve yatırımın desteklenmesi ile fakirlere sahip çıkılmasıdır.²⁷

Kang Youwei'in, kendinden önceki reformculardan farklı olan başlıca düşüncesi, maddi zenginliğin doğrudan güçlü bir ülke yaratmaya yetmeyeceği yönündeki görüşüdür. Bu yüzden genel olarak ekonomik dönüşümün ve büyümenin girişimcilere bırakılması gerektiğinin düşünmektedir.²⁸ Yalnızca girişimcilerle devletin eşgüdümlü hareket etmesini ve yerel bankalarda birikmiş olan paraların devlet tahvilleri ve yeni kâğıt paraların güvencesinde yatırıma aktarılmasının yararlı olacağını öne sürmektedir.²⁹ Ağır endüstri ve madencilikte de devletin yalnızca yönlendirici bir işlev üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Endüstri ve ağır sanayinin kurulması için batı biliminin bu alanlara taşınmasını istemektedir: “Yeraltında madenler açmak istiyorsak, önce bu madenleri zihnimizde ve gözlerimizin önünde açmalıyız. Bunu nasıl yapacağız? Madencilikle ilgili kitapları tercüme ederek ve madencilik okulları açarak”.³⁰

İkinci önergesinde Belçikalıların madencilik konusunda ileri oldukları bilgisi yer almaktaydı. Kang Youwei, Belçika'dan uzmanlar çağırılarak Çin'de istihdam edilmeleri ve kurulacak okullarda teknik eğitim vermelerini ileri sürmüştü.³¹ Değişimin her alanda öncelikle yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması ve girişimci ruhun canlandırılmasıyla oluşabileceğine inanan Kang Youwei, devletin başlıca görevinin yönlendirme ve eğitim olması gerektiğini savunuyordu. Her bölgede, yerel zadegân önderliğinde “köylü birlikleri” kurulmasını ve böylece yeni tarım tekniklerinin, balıkçılık ve ormancılık araçlarının buralara götürülerek tanıtılabileceğini önermişti.³² Yeni bilgiler ve teknik becerilerle donatılacak bu birliklerin tarım üretimini artırmaya yardımcı olacağını ve böylece ekonomiye katkı sağlayacaklarını savunuyordu. Bunun yanında sanayinin geliştirilmesi için özel girişimin yüreklendirilmesinin şart olduğunu söylüyordu.³³ Devletin yapması gereken, yeni tekniklerin ve metotların derlendiği broşürler ve dergiler hazırlayıp dağıtmak ve girişimciye yol göstermekten ibaretti. Kang Youwei, “Kendini

²⁷ Hsiao, *a.g.e.*, s. 3.

²⁸ Hsiao, *a.g.e.*, s. 3.

²⁹ Chien, Po-tsan, *Wu-hsu pien-fa 戊戌变法 (Wuxu Reformları)*, Renmin Chubanshe, Shanghai 1953. s. 135.

³⁰ Hsiao, *a.g.e.*, s. 8.

³¹ Chien, *a.g.e.*, s. 145.

³² Chien, *a.g.e.*, s. 146.

³³ Hsiao, *a.g.e.*, s. 4.

Güçlendirme Hareketi”³⁴ sırasında yaygın olan girişimcilerle devletin ortaklaşa gerçekleştirdikleri yatırımların sonuç getirmediğini görmüştü.³⁵ Bu yüzden devletin, sanayi yatırımlarına doğrudan karışmasının fayda sağlamayacağını düşünüyordu.

Teknoloji ve bilim alanlarında Kang Youwei’in görüşleri çağına göre oldukça ileri idi. Onun zamanına kadar, “batı biliminin”³⁶ Çin öğretilerinden daha ileri olduğu görüşü kabul edilmiyordu. Bilimin yalnızca birkaç yıllık bir eğitimle elde edilebilecek bir tür teknik bilgi olduğu düşünülüyordu.³⁷ Bu

³⁴ Zeng Guofan ve Li Hongzhang’ın başını çektiği bu atılım hamlesi 1861 II. Afyon Savaşı yenilgisinde Pekin’in işgalinden hemen sonra bir yol ayrımına gelindiğini göstermektedir. İsyancı Taipingler ile yapılan muharebeler batının Taipinler’e verdiği silahların gücünü de göstermişti. Hongkong’u bombalayan gemilerin, Dagu’yu ele geçiren yabancı askerlerin ve en son başkenti işgal eden batılı devletlerin elinde bulunan bu silahlardan isyancıların eline de geçme ihtimali, yönetimi kendi geleneksel taktiklerinin işe yaramadığı konusunda nihayet ikna edebilmişti. Böylece vaktiyle Lin Zexu ve Wei Yuan’in gündeme getirdiği izlekte, isyanın bastırılması için “batıdan yeni tekniklerin öğrenilmesinin” gerekliliği konuşulmaya başlanmıştı. Özünde batının ileri teknolojisinin araştırılıp öğrenilmesi anlamına gelen bu düşünce pratikte yabancı askeri danışmanların ve silahların istihdamı anlamına geliyordu ki bu düşünce zamanla daha kapsamlı bir “kendini güçlendirme/reform 自強” hareketine dönüşecekti. Bu süreçte devlet desteğiyle pek çok yatırım yapılmıştı, Jiangnan Tophanesi mühimmat ve cephane üretiyordu. Buna ek olarak kurulan tersanelerde küçük ebatlı savaş gemileri üretilmiş ve bu gemilerden Kuzey ve Güney Donanmaları kurulmuştu. Ne yazık ki, Vietnam üzerine 1880lerin ortasında Fransa ile savaştığında Kuzey Donanması güneye yardıma gidememiş buna karşılık 1894 Japon savaşında da Kuzey Donanması bu bölgecilik kaprisi nedeniyle Japonya’ya yenilmişti. Diğer yandan Kuzey Donanması’nın mühimmat ve modernizasyonu için talep edilen bütçe Yazlık Saray’ın yapımında kullanılmıştı. 1860lardan itibaren çeşitli küçük ve orta ölçekli sanayi güney eyaletler başta olmak üzere Çin’in çeşitli bölgelerinde mevcuttu ama siyasi iradenin bunu ulusal çıkarların korunması yönünde kullanması çeşitli sebeplerden dolayı mümkün olmuyordu.

³⁵ Liang, *a.g.e.*, s. 64.

³⁶ “Batı bilimi” 19. Yüzyılda ortaya çıkan ve derhal karşısında “Çin bilimi” eleştirisini bulan bir kavramdır. Bu dönemde geleneksel felsefenin *öz - işlev* ayrımı, *özü*, Çin ile eşleştirirken, batıdan gelen bilim doktrinini bir *işleve* indirgiyordu. Bu şekilde geleneksel felsefe ve eğitimin yeri saklı tutuluyor, pratik sorunların aşılmasında “batı bilimine” uygulama alanı açılmış oluyordu. Bu dönemde, batı biliminin kültürel arka planı göz ardı edilerek “birkaç yılda öğrenilebilecek” bir tür ve pragmatik bilgi türü olduğu varsayılıyordu. Afyon Savaşıyla başlayan ve 20. yüzyılın başına kadar devam eden süreç “öz” ile “işlevin” kaynaştırılması yönünde çabalara sahne olacak ancak sonunda geleneksel “Çin bilimi” doktrininin sahneden çekilmesiyle sonuçlanacaktır. Bu bakımdan Kang Youwei’in girişimi geleneksel dünya kurgusunun siyaset sahnesindeki son iddialı kalkışması olarak anlaşılmalıdır. Zira ardından gelen Sun Yatsen devrimi 1911 ve Dört Mayıs Hareketi eskiyi bütünüyle reddeden, cumhuriyetçi ve demokratik bir kimliğe sahiptir.

³⁷ Kang Youwei kendisinden önceki reform fikirlerinin yüzeysel olduğunu görmüştü. Batının tekniğini almakla sorunların çözülemeyeceğini ve konunun sadece bir bilgi sorunu olmadığını düşünüyordu. Ona göre en temel sorun Çin kültürüydü, Çin’de yapısal, geleneksel ve eğitimle ilgili temel bir sistem sorunu görüyordu. Bu sadece maddi kültüre

bakımdan Kang Youwei, batıdaki modern teknolojinin kökenlerinin bilim kültürüne bağlı olduğunu anlayan ilk kişilerdendi. Endüstriyel teknolojinin, maddi şeyler üzerinde yapılan araştırmaların pratik yaşama uygulanması olduğunu düşünüyor bu yüzden tarım birliklerinin kurulmasından teknik okulların açılmasına kadar her alanda öncelikle eğitimin ıslah edilmesi üzerinde duruyordu.³⁸ Özellikle orta vadede Çin'in nüfus sorununun en önemli mesele haline geleceğini öngörüyordu. Çağdaşlarının pek çoğunun aksine ülkenin dış ticarete kapatılmasının da Çin'e fayda değil felaket getireceğini düşünüyor.³⁹ Oysa geleneksel siyaset, ticaretin yabancı ülkelere yasaklanması veya bunun diplomatik bir koz olarak kullanılmasını sık sık gündemde tutuyordu.⁴⁰ Kang Youwei, yönetimin böyle bir harekete kalkışması halinde dahi yasakları uygulayabilecek güçten ve kontrolden yoksun olduğunu görüyordu.

1898 Yenileşme Girişimi ve Akıbeti: Kang'ın reform düşüncelerinin en belirgin esin kaynağı Japonya'daki 1868 Meiji Restorasyon hareketidir. Bu bütün önermelerinde ve yazılarında kendini gösterir. Japonya karşısında yaşanan yenilgi konusunda hayıflanmak yerine bu olaydan ders çıkarmak gerektiğini ileri süren Kang Youwei, 1895 yılında saraya sunduğu ikinci önergesinde, dünyada yaşanan değişimin önünde direnen devletlerin⁴¹

---

indirgenemezdi. Wang Huanyi 王遠義, *Kang Youwei de Minzhu Quan: Shiyei "Datong Shu" Wei lun 康有為的民主觀: 試以《大同書》為論 (Kang Youwei'de Halk Egemenliği: Datong Kitabı Örneği)*, Chenhgchi Üniversitesi Tarih Enstitüsü, Taipei 2004. (Yüksek lisans tezi). s. 36.

³⁸ Dong, Guicheng 董貴成, "Shilun Weixinpai dui Fazhan Kexue Jishu de Renshi 试论维新派对发展科学技术的认识 (Yenilikçilerin Bilim ve Teknoloji Görüşlerinin Gelişimi Üzerine Bir Deneme)", *Ziran Kexueshi Yanjiu 自然科学史研究*. 2005. C. 24. 1. s. 68-9.

³⁹ Liang, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁰ Çince, "Yong Shang Zhi Yi 用商制夷" adıyla bilinen Ticareti Kullanarak Yabancıları Denetleme, Çin'in her alanda yabancılardan daha ileri ve üstün olduğu ön kabulünden destek alan bir yanılıdır; saraydaki tartışmalarda sık sık gündeme gelmiştir. Pek çok başka örneği bulunabileceği gibi; Tianjin Görüşmeleri başladığı sırada (1858 Haziranı) sarayda kabul gören bu diplomatik yaklaşım, Amerika ve Rusya'ya ticari ayrıcalıklar tanınarak, İngilizlerle Fransızlara karşı kullanılacaklarını öngörmektedir. 1858 Nisanında Tianjin görüşmelerinden sorumlu Tan Tingxiang saraya sunduğu önergede şöyle der; "Eğer Ruslar altından kalkabilirse, İngiliz ve Fransızlara karşı Rusları kullanalım. Eğer Amerika, Ruslardan üstün ise, Rusları kırmadan Amerikalıları kullanabiliriz."

⁴¹ Bu ülkelerin arasında Türkiye de yer almaktadır: "Türkiye önceleri büyük bir İslam ülkesiydi, toprakları Asya, Avrupa ve Afrika'ya yayılmıştı. Fakat tutucu olması ve (yönetimde) hiç değişiklik yapmaması sonucunda, altı ülke tarafından işgal edildi, toprakları paylaşıldı ve hükümdarlarına yasak getirildi." Teng, Ssuyu, Fairbank, J. K., *China's Response to the West: A Documentary Survey; 1839-1923*. Harvard University Press, Cambridge 1982. s. 152. Öte yandan Kang Youwei altıncı önergesinde Türkiye için tam

parçalanmaktan veya işgal edilmekten kurtulamadıklarını gösterir.⁴² Asya'daki ülkeler arasında Japonya'nın dünyadaki değişime en hızlı uyum sağlayan ülke olduğunu düşünmektedir.⁴³ Kang Youwei, 1898 yılında, reform programının yürürlüğe konulmasından birkaç ay önce saraya sunduğu beşinci önerisinde, Japonya'yı reform için model olarak önerir:

Yöntem olarak, Rus Çarı Petro'nun reform ruhunu, Japonyanın Meiji Hareketinin siyasi programını örnek almamız... Başlarda bu iki ülke benim [ülkem] gibi geri kalmışlardı, sonradan bizi geçtiler; Japonya bize yakındır, siyasi [yapısı] bize benzer; kısa zamanda sonuç alabiliriz, yasalarını ve nizamını detaylı bir şekilde biliyoruz, alıp kullanmamız yeterli olacaktır ve hemen çalışmalara başlayabiliriz. Rusya ve Japonya'dan ilgili kitapları [Çinceye] çevirip bir yıl içinde okur, Japon reformlarının sırasını (düzenlemelerini) alır [iyi olanları] seçer [diğerlerini] bırakırız; [uygulamaların içeriğini] Hükümdarım üst kademelere (İmparatoriçe Cixi kastediliyor) anlatırken, memurlar alt kademeleri aydınlatır.⁴⁴

Kang Youwei bu sözlerle reform için izlenecek yolun Meiji Reformları'ndan geçtiğini anlatır. “Kabine” ve “yerinden yönetim” gibi düşüncelerinin de Japonya'nın modernleşme süreci üzerine araştırmalarından edindiği izlenimlerden kaynaklandığı görülmektedir.⁴⁵

---

olarak şöyle demektedir: “...[buna karşın] Hindistan, Türkiye ve Mısır eskiye bağlı kalıp değişmediler, yavaş yavaş toprakları parçalandı ve devletleri yıkıldı (i.e. yıkılmanın eşliğine geldi). Atalarının kanunlarına sahip çıkmakla onlardan miras kalan toprakları koruyamadılar, ama biraz değişimle topraklarını korur, kaybettiklerini kazanabilirlerdi”.
<http://history.sysu.edu.cn/zgids/reference/r14.htm> (görüntüleme: 09.12.2012)

⁴² Teng, Suyu - Fairbank, J. K., *a.g.e.*, s. 152.

⁴³ Kısaca hatırlamak gerekirse: 19. yüzyılın başlarındaki ekonomik ve toplumsal durumuyla Japonya, oldukça geri kalmış bir ada ülkesidir. 18. Yüzyıldan başlayarak özellikle Hollandalı tüccarlarla ilişkiler kurmaya başlamış olsa da o dönemde mevcut toplumsal ve ekonomik yapının değişmesi yönünde bir hareket görülmemiştir. Halkın çoğunluğu özgür değildir. Küçük köylü, *shogunların*, *daimyoların* ve *samurailerin* egemenliği altında ezilmektedir. 1868 yılında Japon Hükümdarı Meiji'nin başlattığı reform hareketi içinde genç *samurailer* içinde yetiştikleri sistemi değiştirmeye başlamıştır. 1871'de derebeylik sistemi kaldırılarak topraklar illere bölünür. Eski *daimyo* sınıfı siyaset arenasını bırakarak yeni sermayedarları oluşturmaya başlarlar ki daha sonra *zaibatsu* adıyla anılacak olan büyük kapitalist ve sanayiciler bunların arasından çıkar. 19. yüzyılın sonlarına yaklaştığında Japonya artık önemli bir bölgesel güç haline gelmiştir. Hsiao, *a.g.e.*, s. 44-46.

⁴⁴ Beşinci Önerge; <http://epicbook.com/history/kangyouwei.html>. (g.t. 06.03.2013)

⁴⁵ Kang Youwei'in saraya sunduğu altıncı önergesi, Japon Meiji Reform süreci hakkında daha detaylı bilgi içermektedir. Ortaya attığı üç önemli ana başlıktan ikincisi “kabine 度局” dir, “Saray içinde kurulacak bu kabinede bütün ülkenin işlerini görüşmek için yirmi kişi yeterlidir. Birinci şart ‘yenilemeye’ herkesin gönül vermesiyken; üçüncü şart, huzuruna gelen önerileri hükümdarın bizzat okuyup değerlendirmesidir” demektedir. Kang bu son uygulama için Japon Hükümdarını örnek göstermektedir.
<http://history.sysu.edu.cn/zgids/reference/r14.htm> (g.t. 09.12.2012)

1897 yılının sonunda Almanya Jiaozhou Boğazını ele geçirir. Kang Youwei Kanton'dan Pekin'e gelir. 1898 yılı Ocak ayının başında beşinci önerge adıyla bilinen önergesini saraya sunar. Hükümdardan öncelikle bir öz eleştiri yapmasını ve halkı yüreklendirmesini ister.⁴⁶ Ocak sonunda altıncı önergesini verir ve daha sonra ardı ardına raporlar ve önergelerle reformu yönlendirmeye devam eder. Önergelerinin siyasi ve idari içerikte olduğu görülmektedir. Bir yandan İngilizlerle işbirliği (2 Ocak) ve Amerika'dan kredi talebini (8 Mart) gündeme getirirken bir yandan da "güvenlik meclisi 保国会" (17 Nisan) ile bir danışma kurulunun kurulması gibi geleneksel işleyişi değiştirmeye yönelik hamleler yapmaktadır. Raporları arasında 12 Mart 1898 tarihli "Rusya Reformları" ve özellikle 10 Nisan tarihinde sunulan ve 21 Haziranda detaylandırılan "Japon Reform Programı" yer almaktadır.

Hükümdar açısından reform hareketinin ilk hamleleri öncelikle saraydaki işleyişte etkisini göstermeye başlamıştır. Saray Kayıtlarına göre Hükümdarın ilk işi, saray içinde kendisine karşı durabilecek isimlerin görevlerini ve konumlarını değiştirmektir.⁴⁷ Dördüncü ayda, hanedan üyesi Yi Xin'in ölümü, genç hükümdarın çevresindeki reformcu grubun koruyucusuz kaldığını göstermektedir. Fakat bundan iki hafta kadar sonra ilan edilen fermanda, ülke genelinde 'modern bilim' alanında yapılacak tüm çalışmaların saray tarafından değerlendirmeye alınacağı, bu konuda çalışacak insan gücüne ihtiyaç olduğu duyurulmuştur.⁴⁸ Kang Youwei bu sırada Dışişleri Genel İdaresi'nde görevlendirilmiştir. Bu kurum, yakın zamanda ölen Yi Xin'in başkanlığını yaptığı ve 1860'dan sonra Çin'de yönetime yön veren kurum olması bakımından önemlidir.⁴⁹ Kang Youwei'in buradaki resmi görev unvanı müdürlüktür "工部主事". Buna ek olarak

⁴⁶ Kang, Youwei 康有为, *Kang Youwei Quanjı* 康有为全集 (*Kang Youwei'in bütün eserleri*). Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, Pekin 2007a. c. 4. s. 2.

⁴⁷ Zhao, Erxun 趙爾巽, *Qing Shi Gao (QSG)* 清史稿 (*Mançu Hanedanı Tarihi*). <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>. s. 921. g. t. 26.10. 2012.

⁴⁸ Zhao, a.g.e., s. 922.

⁴⁹ Yabancı İşleri İdaresi Zongli Yamen (1861) Yi Xin, Li Hongzhang ve Zhang Zhidong gibi sanayileşmenin gerekliliğine inanan yöneticiler görev yaptığı kurumdur. Çin'de ilk sanayi kuruluşları, tophaneler ve tersaneler kurulur, madencilik işletmeleri bu dönemde, bu kurumun öncülüğünde açılır. 1866 yılında kurumun güçlenmesiyle birlikte yabancı ülkelerle ilişkilerde eski yöntemlerden farklı olarak eşitlik ilkesi çerçevesinde görüşmeler gerçekleştirilmeye başlanır. 1878 yılından sonra başta İngiltere, Fransa ve Amerika olmak üzere çeşitli ülkelerde Çin'in ilk daimi elçilikleri açılır. 1861 yılında kurulan ve 1909 yılında yerini modern Dış İşleri Bakanlığı'na bırakan Yabancı İşleri Dairesi Zongli Yamen 40 yıl boyunca başta dış ilişkiler olmak üzere Çin'de pek çok alanda gelişmeyi ve değişimi örgütleyen kurum olmuştur. Bu kurumun kuruluşu ve işleyiş hakkında bknz. Kirilen a.g.t.

hükümdar, Çin’de yüzlerce yıldır uygulanan Memuriyet Sınavlarının⁵⁰ değiştirilmesiyle de ilgilenmesini istemiştir. Geleneksel sınav sisteminin eski içeriğinin yenilenmesi ve güncel soruların hazırlanması talep edilir.⁵¹ Daha sonra Pekin Eğitim Üniversitesi’ne dönüşecek olan Jingshi Daxuetang’da batılı eserlerin tercümelerinin yapılması ve bir yayınevinin kurulması emredilir.⁵² Eyalet okullarının modern “eğitimle eski eğitimin birlikte yapıldığı ‘yüksekokullara’ dönüştürülmesi” istenir. İlçelerdeki okullar “ilkokul” olacak ve illerdeki de “ortaokul”a dönüştürülecektir.⁵³

Kang Youwei’in kısa sürede hayata geçirilmesini sağladığı belki de tek yenilik, eğitim sitemindeki bu değişiklikten ibarettir. Altıncı önergede dile getirdiği ve yedincisinde detaylandığı diğer konulardan uygulama şansı bulan olmamıştır. Oysa merkezileşmiş bir yapıda tasavvur ettiği ideal yönetim; hukuk, muhasebe, eğitim, tarım-ticaret, sanayi-üretim, madenler, demiryolları, posta, darphane, yurt dışında eğitim, toplumsal örgütlenme ve savunma gibi on iki başlık altında toplanan kapsamlı bir yapılanmayı öngörmekteydi. Bunların her biri için bir genel müdürlük kurulmasını öneriyor, çalışma şekillerini ve yetki alanlarını da tanımlıyordu. (Kang 1898)⁵⁴ Haziran ayında yenilikçi kanadın en etkili isimlerinden Zhang

⁵⁰ Memuriyet Sınav Sistemi “keju 科舉” üç kademedden oluşan bir dizi sınavdır. Tang Hanedanlığı’ndan itibaren (M.S. 618–907) düzenli olarak uygulamada olan bu sınavlar hem şeklen hem de içerik bakımından tarih içerisinde pek az değişerek 20. yüzyılın başlarına kadar yönetimin ve bürokrasinin kadrolarını çıkarmıştır. 1905 yılına kadar devlet kademelerine memur seçiminin yegâne ölçütü bu sınavlar olmuştur. Hükümdar Guangxu’nün kısa süren fiili iktidarı esnasında, reform kapsamında yurt dışı eğitilmiş kişilerin görevlendirilmeleri planlanmışsa da İmparatoriçe Cixi’nin reform programını feshetmesi her şeyi en başına götürmüştür. 1905 yılında Memuriyet Sınav Sistemi lağvedildiğinde artık iş işten geçmiştir.

⁵¹ Zhao, *a.g.e.*, s. 923.

⁵² Yabancı eserlerin çevirisi 1840larda başlar. 1839 yılında Lin Zexu, Amerikalı diplomat Peter Parker’dan, Vattel’in “Les Droit de Gens”ını çevirmesini ister. Bu olay bu alanda bir milat olarak kabul edilir. Batı dillerindeki eserlerin Çinceye tercümesi ise Tong Wen Guan’ın işlerliğiyle ivme kazanır. Tong Wen Guan, 1861 yılı ocak ayında Zongli Yamen’in bünyesinde, Çinliler için yabancı dil okulu olarak kurulan bir kurumdur. Ancak bir tercüme bürosu gibi iş görmüştür ve kuruluşunun gerçek sebebi Çin’in yabancı ülkelerle yazışmalarında yabancı dil kullanmasını şart koşan Tianjin Antlaşması’ndaki ilgili maddedir. Bu kurum, Osmanlı Bürokrasisinde özellikle Tanzimat Dönemi diplomasisine yön veren Tercüme Odası ile karşılaştırılabilir. Tong Wen Guan, siyaset üzerindeki etkisi göz önüne alındığında Tercüme Odası ile kıyaslanamasa da Batı ile diplomatik ilişkilerde oynadıkları roller açısından karşılaştırılmayı bekleyen iki kurumdur. Tong Wen Guan 同文館 için bknz. Biggerstaff, Knight, *The Earliest Modern Government Schools in China*. Cornell University Pres, 1961 Ithaca.

⁵³ Zhao, *a.g.e.*, 923.

⁵⁴ Bu kısa bir rapordur o nedenle sayfa numarası verilmemiştir. Çevirisi için ayrıca bkz. Fidan, *a.g.e.*, s. 15–18.

Zhidong⁵⁵ ile muhafazakâr kanattan Rong Lu'nun demiryolları için çalışmalara başlaması salık verildi ve yapılacak işlerin çokluğuna değinen bir emirname daha duyuruldu. Eski düzenin değiştirilmesi için herkesin gayret göstermesi gerektiği, yerel zadedândan destek vermesi istendi. Bu emirnamede, Kang Youwei'in önermelerinde de önemli bir yer tutan toplumsal birlik meselesi ve yenileşme hareketine herkesin katılmasının gerekliliği dile getirilmekteydi.⁵⁶ Mart ayında "Rusya Reformları Üzerine" adlı 16 sayfa uzunluğundaki değerlendirmesinde, Çar Petro'ya, gösterdiği irade konusunda övgüler yer alıyordu. Ancak Japon Meiji Restorasyon hareketi üzerine yazdıkları onun en kapsamlı raporuydu; bu, bugünkü ölçülerle 200 sayfayı bulan çok uzun ve kapsamlı bir değerlendirmeydi.⁵⁷

Reform programı uygulanmaya başlandığı sırada -1898 yazında-Hongkong'a yakın olan Jiulong Yarımadası ile Shandong'da bir bölgenin İngilizlere kiralanması, karşı görüştekileri harekete geçirdi. Bu durum reformcu kanadın elinin zayıflamasına sebep oldu. Saray ve hazine yeni programın gerçekleştirilmesi için kaynağa ihtiyaç duymakta, bunu da her tür riski göze alarak yapmaktaydı. Temmuz ayında, yeni memuriyet sınavları askıya alındı ve aynı anda geleneksel sınav sisteminin belagate dayalı şiirsel üslubunun terk edildiği, daha akılcı ve modern bir yöntemin benimseneceği bildirildi. Bu durum, muhafazakârların, sınavların yapılmasını durdurması bakımından bir başarı olarak görülürken, yenilikçiler de yüzlerce yıldır devam eden eskimiş uygulamanın içeriğinde değişiklik yapma imkânıyla bir kazanım elde etmişlerdi. Bu süreçte diplomasi alanında da bir ilk yaşandı ve Amerika, İngiltere ile Japonya'daki "gurbetçi Çinlilerin" kurduğu okulların açılışlarına katılmak üzere saraydan bir heyet görevlendirildi. Dış ilişkiler alanında elçi kabulünde geleneksel yöntemleri sürdüren Guanglu Manastırı'nın (ve diğerlerinin) yetkileri merkezde toplandı.⁵⁸ Böylece

⁵⁵ Zhang Zhidong 张之洞 (1837–1909) dönemin en önemli figürleri arasında gelir. Afyon Savaşı sonrası dönemde Batıcı Hareket'in sanayi atılımlarının güney eyaletlerinde gerçekleştirilmesi için çalışmıştır. Güney Donanmasından sorumlu olmaktan başka Güney eyaletleri (Hu - Guang) Genel Valiliği yapmıştır. Güney bölgelerindeki büyük çaplı sanayi kuruluşlarının idaresiyle uğraşmıştır.

⁵⁶ Zhao, *a.g.e.*, s. 924.

⁵⁷ Kang, Youwei 康有为, *Kang Youwei Quanji 康有为全集 (Kang Youwei'in bütün eserleri)*. Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, Pekin 2007a. C. 4. s. 103–295.

⁵⁸ Aslında birer manastır olan bu kurumlar, yüzyıllardır yabancı elçilerin saraydaki görüşmelere hazırlandığı konukevleri olarak kullanılmışlardır. Haraç Sisteminin önemli bir parçasını oluşturuyorlardı. Diğer memleketleri Çin'e bağlayan Haraç Sistemi'nin törensel uygulamalarına göre, Çin'le ticaret yapmak isteyen ülkelerin elçileri saraya geldiklerinde Çin Hükümdar'ının bütün yeryüzünün hükümdarı olduğunu kabul ettiklerini ifade ederek kendi hükümdarının Çin Hükümdar'ına tabi olduğunu gösteren bir dizi törene katılıyordu. Tören sırasında elçi, ülkesine has nadide eşyaları hükümdara sunuyor, karşılığında Göğün

yabancı diplomatların geliş gidişleri merkezin kontrolüne alındı.⁵⁹ Ay sonunda Hükümdarın General Yuan Shikai⁶⁰ aracılığıyla duyurduğu emirnamesinde “yeni siyaset” ifadesi özellikle vurgulanmaktaydı ve hükümdar, “yeni siyasetin ruhunu anlamayan ve benimsemeyenlerin, hükümdarın öfkesinden çekinmeleri gerektiğini” ilan ediyordu.

Ağustos ayı sonunda siyasi ve idari gidişatı gözlemek gerekçesiyle İmparatoriçe Cixi, saraya dönerek toplantılara katılır. Daha önceki yıllarda da yaptığı gibi, divanda konuşulanları paravan arkasından dinler ve derhal harekete geçer; Kang Youwei’yi hizipçilik ve kişisel çıkar sağlama suçlarıyla itham eder. Onu ve çalışma arkadaşlarının hapse atılmasını emreder, 25 Ağustos’ta Kang Youwei kaçmak zorunda bırakılır. Hükümdarın hasta olduğu duyurulur; reform hazırlıklarına katılanlar “Kang’ın partisine mensup olmaktan yargılanarak” altı kişinin idam kararı verilir. Aylardır yapılan hazırlıklar, programlar ve çalışmalar durdurulur; “eski, yeni bütün memurların” yetkileri feshedilir. İmparatoriçenin en yakınındaki danışmanı Rong Lu, Merkez Valisi tayin edilerek kapsamlı bir siyasi temizlik hareketi başlatılır; genç hükümdar Yazlık Saray’a kapatılır; gözdesi dışında kimseyle görüşmesine izin verilmez.⁶¹ Büyük heyecanlar ve umutlarla başlatılan reform hareketi tam yüz üç gün sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bu girişimden geriye, daha sonraki devrimlere miras olacak düşünsel bir birikim kalmıştır. Kang Youwei, önce güneye Shanghai’ya kaçmış, sonra Honkong’a ve oradan 16 yıl sürecek olan sürgün hayatına başlamıştır.⁶²

Oğlu'nun başışladığı armağanlara sahip oluyordu. Törenler sırasında belki de en dikkat çekici olay, hükümdarın önünde dokuz kez secde edilmesini gerektiren ‘kowtow’ uygulaması idi. Böylelikle elçi bir süre için Çin topraklarında ticaret yapma izni almış oluyordu. Bu aracı kurumların ortadan kaldırılması Çin’in ‘üstün ülke’ fikrine ters düşmesine rağmen Mançu hanedanının uluslararası diplomasiye bir oyuncu olarak katılmaya niyetli olduğunu gösteriyordu. Bu konuda Kang Youwei sahip olduğu bilgi birikimi ve donanımı kullanmak istiyordu.

⁵⁹ Zhao, *a.g.e.*, s. 924–25.

⁶⁰ Yuan Shikai 袁世凯, kuzey ordusu komutanı olarak Kore Yarım adasında ve Kuzey Çin’de görev yapmış bir komutandır. 1911 Devrimi’nden sonra Sun Yatsen ile işbirliği yaparak Cumhuriyet rejimine askeri destek vermiştir. Ancak daha sonra kendisini imparator ilan etmiş ve devrim sürecini askıya almıştır. Yuan Shikai hakkında kaleme alınmış bir anlatı için bkz. Tao, Juying 陶菊隱, *Yuan Shikai Yanyi* 袁世凯演义 (*Yuan Shikai’in Hayatı*). Zhonghua Shuju, Pekin 1979. s. 3–4.

⁶¹ Zhao, *a.g.e.*, s. 926–8.

⁶² Türkçe yazında görebildiğimiz iki çalışma da Giray Fidana aittir. Mart 2012 tarihli çalışması “Çinli Düşünür ve Devlet Adamı Kang You Wei’e Göre Osmanlı Modernleşme Süreci” adındadır; tanıtıcı nitelikte ve konuya methal mahiyetindedir. Kang Youwei’in yurt dışında kaldığı süre kendi sözleriyle “on altı yıldır”. İki yıl Amerika, Kanada ve Meksika’da

Kang Youwei'in Türkiye'ye Karşı İlgisi: Kang Youwei'in Türkiye'ye karşı ilgisinin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Henüz Guangdong'dayken, Japoncadan ve batı dillerinden yapılan çevirilerinden ve yabancı gazetelerden edindiği bilgiler zihninde belirgin bir imaj oluşturmuştur.⁶³ Onun gözünde Osmanlı Türkiye'si, geleneksel yapısı itibariyle Asyalı olan,⁶⁴ buna rağmen batılı güçlerle başa çıkabilen bir devlettir.⁶⁵ Bu yüzden Türkiye'yi izlemeye çalışmaktadır. Reform programını geliştirirken Osmanlı'nın tecrübelerinden örnekler verdiği görülmektedir. Gündeme getirdiği konular, Osmanlı'da yenileşmenin biçim ve içeriğinden çok iktidar mücadelelerine ilişkin olayların kısacık özetlerinden ibarettir. Bu bakımdan Kang Youwei'in Osmanlı reform hareketlerini bir model olarak düşündüğünü gösterecek veriler yeterli değildir.⁶⁶ Genel olarak bakıldığında da Kang Youwei'in Osmanlı

---

kalmış, yedi defa Fransa'ya, dokuz kez Almanya'ya, sekiz kez İngiltere'yi gezmiştir. Uzun süre İsviçre'de yaşamıştır. Zhang, *a.g.e.*, s. 42.

⁶³ 1840lı yıllardan itibaren etkili olan Güncel Yazın Akımı ve Batıcı Hareket boyunca geliştirilen bilgi birikimi içinde, dağınık olmakla birlikte Osmanlı ve Türkiye hakkında bir farkındalık oluşmuş görünmektedir. Deniz Ülkeleri Coğrafyası Haiguo Tuzhi ve Yinghuan Zhilüe ile başlayan bu entelektüel birikim, batıdaki ansiklopedi hareketine şeklen de olsa benzetilebilir. Ancak sistematik olmaktan çok eldeki bilgilerin bir araya getirilmesinden ibarettir. Haiguo Tuzhi (Deniz Ülkeleri Coğrafyası) gibi Yinghuan Zhilüe'de de haritalar ve yeryüzünün farklı bölgeleri hakkında beşeri ve fiziki kayıtlar bulunmaktadır. Kang Youwei'in bu eserleri daha 17 yaşındayken (1874) okuduğu bilinmektedir. Zhang, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁴ Asyalılık Kang Youwei'in düşüncesinde belirgin bir imgedir. Sadece Türkler için değil Macarlar için de benzer bir kandaşlık yaklaşımı sergiler. Macaristan Hatıralarında şöyle yazar, "...Hun (Macar) başkentinden çıkınca artık batılı topraklar son buluyor ve Asya'nın yüzü görünüyor. Sarı ırktan insanlar buralara gelip devlet kurmuşlar, Avrupa'nın başına geçmişler, [insanı] mutlu ediyor bu durum. (manzum bir anlatımla) ak pak yüzlerdeki renklerden kendi insanlarımı tanıdım, onlarla kendi memleketimden[miş gibi] tokalaştım..." Kang *a.g.e.*, s. 75.

⁶⁵ Wang, Yeyang 王也扬, Kang-Liang Shixue Zhiyong 康梁与史学致用 (Kang ve Liang'da İşlevsel Tarih Öğrenimi, *Jindaishi Yanjiu 近代史研究 (Yakınçağ Araştırmaları Dergisi)*, 1994. No. 2. s. 210.

⁶⁶ Giray Fidan biraz iyimsen bir dille Kang Youwei için şöyle diyor, "Osmanlı modeli bir modernleşmenin toplumsal yapıları son derece benzer olan Çin için uygun bir modernleşme modeli olabileceğini savunmaktadır." Fidan, Giray, "Çinli Düşünür ve Devlet Adamı Kang You Wei'e Göre Osmanlı Modernleşme Süreci", *Selçuk Üni. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Mart 1. s. 202. Bu ifade biraz yönlendirici görünmektedir. Zira Kang Youwei Osmanlı yenileşme ve reform çabalarını olumsuz ve başarısız örnekler arasında göstermektedir. Saraya sunduğu önergelerden, hatıralarına ve seyahatnamesine kadar pek çok yerde bu yaklaşımı belirgindir. Çalışma arkadaşı ve halefi sayılan Liang Qichao da "Seçme Yazıları"nda, aralarında Osmanlı'nın da bulunduğu dört modernleşme örneği sıralarken Japonya örneği dışındakileri başarısız addeder. Liang *a.g.e.*, s. 10-11. Aynı şekilde Kang Youwei'in Mithat Paşa'ya karşı bir "hayranlığı" olduğu ifadesi de oldukça

hakkındaki fikirlerinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Çeşitli yazılarında dağınık bir biçimde bulunan görüşleri İstanbul seyahatinden sonra belirli bir çerçeveye oturmuş görünmektedir.

Kang Youwei'in Osmanlı hakkındaki verdiği az sayıdaki detaydan ilki Ahmet Şefik hakkındadır; Kang Youwei Ahmet Şefik'i "bilge vezir" sanıyla yüceltmektedir.⁶⁷ Fakat dikkatli baktığımızda bu detayın kendi geleceği hakkındaki o sıradaki endişelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁶⁸ Zira Kang Youwei, Osmanlı reform sürecinin öncesinden söz etmemektedir, ne Tanzimat ne de Islahat hareketlerine, ne de Osmanlı'nın çok uluslu dokusuna veya batılı devletlerin siyaset üzerindeki nüfusuna değinmektedir. Öte yandan diğer rapor ve önergelerinde de çeşitli vesilelerle Türkler ve Osmanlı'yı konu ettiği görülmektedir. "Polonya'nın Parçalanması Üzerine" başlıklı yazısında Türklerin askeri gücünden söz açarak [1672 Bucaş Anlaşmasında] tazminat olarak alınan 22000 altından dahi söz etmektedir.⁶⁹ Benzer biçimde "Rusya Reformları" raporunda da zaman zaman Osmanlıyı konu etmektedir.⁷⁰ Bunların yanında Almanya'nın Jiaozhou Boğazı'nı ele geçirmesiyle ilgili olarak saraya sunduğu önergede, Almanya'ya karşı kuzeyde Rusya'nın, güneyde ise İngilizlerin desteğinin sağlanabileceğini dile getirir: "[Kırım Savaşı sırasında] Türkler, Rusya'ya karşı İngiliz ve Fransızların yardımını almışlardı, bu yardım sayesinde varlıklarını bu güne

---

zorlayıcıdır. Nitekim Kang Youwei'in Türkiye hakkındaki bilgileri ancak İstanbul ziyaretinden sonra belirli bir çerçeveye yerleşmiş görünmektedir; bu süreçte de Osmanlı Hanedanı ve Türkiye'de modernleşme ve hatta Genç Türkler ve İttihatçılar hakkındaki görüşleri oldukça olumsuzdur. Kang Youwei'in bu konuda "hayranlıktan" çok "hayal kırıklığı" içinde olduğu göz ardı edilmemelidir.

⁶⁷ "Bilge Vezir" ifadesi yalnızca Ahmet Şefik için türetilmiş bir övgü değildir; zira Kang Youwei, daha rasyonel bir zemine taşımaya çalıştığı mevcut siyasi dilini belirli oranda kadim düşünür Mozi'dan esinlenmelerle oluşturmuştur. "Bilge danışman" veya "bilge vezir" gibi ifadeler, Mozi'nin daha çok kuvvetler ayrılığı yönündeki siyasi yaklaşımında bulunur, Kang Youwei'in bu konuda Mozi'dan yaptığı alıntıda ifade edildiği şekliyle, "...bilge vezir siyasetin temelidir..." Kang, Youwei 康有为, *Kongzi Gaizhi Kao* 孔子改制考 (Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs). Zhongguo Shuju, Pekin 2012. s. 54. Ancak unutulmamalıdır ki Mozi eski yazın içinde, Yakın Çağa değin gündeme nadiren gelen bir düşündürdür, adeta ismi var cismi (metni) yoktur, hatta akılcı yaklaşımları ve gerçekçiliğiyle sonraları çok saygı görmüş olsa da kendi adıyla anılan eseri "Mozi" uzun süre saklanmış ya da kaybolmuştur. Bu nedenle de Çin'in geleneksel siyasi söyleminde hak ettiği yeri alamamıştır.

⁶⁸ Fidan, *a.g.m.*, s. 208.

⁶⁹ Kang, Youwei 康有为, *Kang Youwei Quanji* 康有为全集 (Kang Youwei'in Bütün Eserleri). Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, Pekin 2007a. C. 4. s. 4395-96.

⁷⁰ Kang, *a.g.e.*, s. 26-42.

kadar korudular...” diyerek diplomasi alanında Osmanlıyı örnek göstermektedir.⁷¹

Kang Youwei, saraya sunduğu raporlarda Osmanlı Devleti'nin demografik yapısını, sanayisini ve askeri gücünü de göstermeye çalışmıştır. Bu bilgiler, 1898 Temmuz tarihli “Karşılaştırmalı Tablolarda Ülkeler” raporunda yer almaktadır. Detaylı tablolardan oluşan bu raporda Çin'i diğer ülkelerle kıyaslayan Kang Youwei, saray çevresindeki muhafazakâr kesime ülkesinin içinde bulunduğu gerçek durumu açık bir şekilde anlatmaya çalışmaktadır. Bu rapor; siyasi yapı, yüzölçümü, nüfus, eğitim düzeyi-okul sayısı, ticaret ve sanayi, demiryolları, telgraf hat uzunlukları, nakliye-taşımacılık, posta hizmetleri, devlet borçları ve donanma gücü gibi konularda hazırlanmış on altı tablodan oluşmaktadır.⁷² Donanma gücü ile ilgili tabloda Türkiye'nin o dönemde iki savaş gemisi, yedi adet savunma gemisi, irili ufaklı toplam on üç adet zırhlı kruvazörü olduğu kayıtlıdır. Bunlara ek çeşitli ebatlarda ve küçük çaplı 97 tekneden söz edildiği görülmektedir. Bilgilerin kaynağını belirtmemekle birlikte Kang Youwei, Osmanlı'nın deniz gücünü dünya ülkeleri arasında onuncu sıraya yerleştirmektedir, İspanya'dan sonra, Hollanda'dan önce.⁷³ Ülkelerin yüzölçümlerini karşılaştırdığı tabloya düştüğü notta ise “Türkiye'nin muhafazakârlığı yüzünden Çin'in yarısı büyüklüğünde toprağını kaybettiğini vurgulamaktadır.”⁷⁴ Osmanlı'nın nüfusunu 27 milyon olarak verirken⁷⁵, dini yapısı hakkında da bilgilere yer verilmektedir.⁷⁶ Toprak kaybına bağlı olarak nüfustaki azalmayı Çin için bir uyarı olarak göstermekte; 1893 yılına dayandırdığı verilere göre, iç-dış ticaret dengesinde Türkiye'yi dünya ülkeleri arasında on üçüncü sıraya yerleştirerek ilginç de bir saptama yapmaktadır; “...Türkiye'nin nüfusu Çin'in yirmide biri kadardır fakat ticaret hacmi bizimle aynıdır. Yani Türkler bizden yirmi kat daha zengindir.”⁷⁷ Ancak ülke nüfusu oranında modern eğitim kurumları ve öğrenci sayılarında Türkiye sıralamaya girememekte, yüzölçümü oranında demiryolu hat uzunluğu listesinde Türkiye 31. sırada yer almaktadır. Aynı

⁷¹ Mao, Haijian 茅海建, “Kang Youwei Yu Zhen Zouyi 康有为与“真奏议” 读孔祥吉编著《康有为变法奏章辑考》(Kang Youwei'in Önergeleri - Kong Xiangji'nin Derlediği Kang Youwei Reform Önergeleri'nin Tenkidi)”. *Jindaishi Yanjiu 近代史研究 (Yakınçağ Araştırmaları Dergisi)* 2009. No. 3. s. 146.

⁷² Kang, *a.g.e.*, s. 345–368.

⁷³ Kang, *a.g.e.*, s. 368-69.

⁷⁴ Kang, *a.g.e.*, s. 352.

⁷⁵ Kang, *a.g.e.*, s. 352.

⁷⁶ Buna göre, 50 bin İsevi, bir milyon Ortodoks, 4 milyon Rum Ortodoks, 100 bin Yahudi ve 6 milyon Müslüman bulunmaktadır. Kang, *a.g.e.*, s. 360.

⁷⁷ Kang, *a.g.e.*, s. 360.

şekilde, telgraf hatları ve posta teşkilatı bakımından da Türkiye gerilerde kalmaktadır.⁷⁸ Kang Youwei milli borç bakımından Türkiye'nin "yedi yıl içinde borcunu kapatabileceğini" kaydederken, Osmanlı hazinesinin durumunu Çin'le kıyaslamakta; "Osmanlı'nın Çin'den beş milyon pound daha zengin olduğunu, hatta Türkiye'den ayrılan Romanya'nın ekonomik gücünün bile Çin'e denk olduğunu" dile getirmektedir.⁷⁹

Türkiye seyahatnamesine gelinceye kadar Türkiye hakkındaki en detaylı metin yine de 1898 Haziranında saraya sunduğu "Türklerin Gerilemesi Üzerine" başlıklı raporda yer almaktadır. Fakat bu raporun sadece bir giriş mahiyetinde olduğu da anlaşılmaktadır.⁸⁰ Öte yandan "Bütün Eserleri" içinde Türkiye raporunun bulunduğu sayfaya düşülen notta, raporun saray arşivinde bulunmadığı ve Kang Youwei'in hatıralarında da bundan söz edilmediği kaydedilmiştir.⁸¹ Gerçekten de Kang Youwei, hatıratında 1898 Haziranına ilişkin olaylar arasında bu rapordan söz etmemektedir, fakat hatıratında Türkiye seyahatinin kısa bir özetine ve Türkiye'deyken yazdığı uzunca bir şiire yer vermektedir.⁸² Kang Youwei, daha erken bir dönemde kaleme aldığı "Büyük Birlik: Da Tong Shu" içinde de Türklerden söz etmekte ve Avrupa'da yaşanan Kavimler Göçü'ne benzer bir göçebe fütühatının Çin tarihinde aynı zamanda yaşandığını dile getirerek Hunların ve Göktürklerin Çin tarihinde oynadığı önemli rolden söz etmektedir (Kang 1885/1994: 79). Daha sonra ara ara verdiği bilgilerle Türk tarihini özetleyerek Viyana Kuşatması'na kadar getirmektedir.⁸³ Anlaşılabileceği üzere Kang Youwei'in gözünde Osmanlı ve Türk aynı anlama gelmektedir, her ikisi için de "Türk" adını kullanmakta ve Hunlardan başlayarak Osmanlıya kadar gelen bir siyaset geleneği söylemini benimsemektedir. Fakat aynı bölümde İran ve Türkiye'nin eskiye bağlılıkları nedeniyle gelecekte varlıklarını sürdürüp sürdüremeyeceklerinin kestirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Hatta "Müslüman olan Türkler, İranlılar ve Hintliler eğer bir ittifak oluşturlarsa Asya'da Çin ve Japonya'dan başka bağımsız ülke

⁷⁸ Kang, *a.g.e.*, s. 360.

⁷⁹ Kang, *a.g.e.*, s. 366.

⁸⁰ Eğer reform hamlesi sekteye uğramasaydı raporun devamını yazacağını var sayabiliriz, zira Kang Youwei'in üslubunun, siyasi bir konuyu önce gündeme taşımak ve bir süre sonra onu detaylarıyla ele almak olduğunu görmekteyiz. Bu raporun çevirisi için bkz: Fidan, *a.g.e.*, s. 15-18.

⁸¹ Kang, *a.g.e.*, s. 311.

⁸² Kang, Youwei 康有为, *Kang Nanhai Zibian Nianpu 康南海自编年谱 (Kendi Kaleminden Kang Youwei'in Hatıraları)*. Zhonghua Shuju, Pekin 1992. s. 76-77.

⁸³ Kang, Youwei 康有为, *Datongshu 大同书, (Büyük Birlik Kitabı)*. Renmin Chubanshe, Liaoning 1994. s. 82-83.

kalmayacağı” gibi varsayımlar öne süren Kang Youwei,⁸⁴ görüldüğü kadarıyla İslam’ı yeknesak bir kültür bütünü olarak kabul etmekte ve temel mezhep ayrılıklarını göz ardı etmektedir.

Yalnızca Türkiye’ye odaklanmış olmakla birlikte “Türklerin Zayıflaması Üzerine” adlı giriş mahiyetindeki yazı oldukça kısadır. “Japon Reformları”nın zengin içeriği bir kenara, “Rus Reformları” ya da örneğin Polonya hakkındaki raporuyla kıyaslandığında bütün yazı kısacık bir değerlendirme notundan öteye geçmemektedir. Kaldı ki rapor içinde de Osmanlı’nın kurumsal yapısı ve işleyişi hakkında, “Genç Türkler” ve “Ahmet şefik” adlarından öte bir detaydan söz etmemektedir. Bu haliyle rapor, belirli bir amaca yönelik olarak kaleme alındığı izlenimini uyandırmaktadır.

Kang Youwei için Osmanlı’dan ibaret olmayan “Türk:Tujue” adının anlamı hem tarihsel hem de coğrafi olarak oldukça kapsamlıdır. Hunların kuzey Çin’de tarih sahnesine çıkmasından başlayarak Türkler ile Çinliler arasındaki siyasi benzerliklere ve kültürel yakınlığa büyük önem verdiği görülmekte, Asya’nın iki ucundaki iki kadim imparatorluğun ortak kaderinden öte daha derin bağlar kur(gula)maktadır. Siyasette örnekler ararken “uzak geçmişe değil yakın döneme bakılması” gerektiğini, “farklı olanı değil kendine benzeyeni” gözlemlemenin doğru olacağını dile getiren Kang Youwei, yakın dönemde Çin’e en çok benzeyen ve Çin ile aynı kökenden olduğunu söylediği Türkiye’ye işaret etmektedir. Ancak Türkiye’ye atfettiği bu önemin somut bir bilgi birikiminden çok romantik bir “Asyacılık” fikri temelinden kaynaklandığını düşünmek daha doğru olacaktır. Çin kaynaklarına göre Türklerin atalarının Hunlar olduğunu ve Hunların da kadim geçmişte Çin’in Xia Hanedanı’nın soyundan geldiği görüşünden⁸⁵ hareketle özgün bir söylem oluşturmaktadır. Görüldüğü kadarıyla bu yaklaşımının iki amacı olduğu düşünülebilir. Birincisi, Mançu Hanedanı’nın geçmişte göçebe soylu olmasıdır. Böylece Mançu soyluları arasında belirgin olan “kuzeylilik” ve göçebeliliğin kültürel bilincini gündeme taşıdığı görülmektedir. İkincisi ise henüz yeni başlamış olan reform hamlesini, müdahalelerden kaçınılması için olumsuz bir örnek ve uyarıyla teminat altına almaya çalışmasıdır. “Ahmet Şefik’in akıbetinde adeta kendi akıbetini” görmesidir.⁸⁶ Bunun ötesinde “Büyük Birlik” eserinin sağladığı

⁸⁴ Kang, *a.g.e.*, s. 93

⁸⁵ Bu görüş çeşitli kaynaklarda verilmektedir fakat bu ifadenin geçtiği en eski kaynak Sima Qian (M.Ö.145–90) yazdığı Tarih Kayıtları’dır “Hunların ilk atası Xia Hou neslinden olup, Chun-wei adında [biri]dir.” Sima, Qian 司马迁. *Shiji 史记 (Tarih Kayıtları)*. s. 2879. <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/>

⁸⁶ Fidan, *a.g.m.*, s. 199.

izlekle okuduğumuzda Kang Youwei'in düşüncelerinin gerisindeki "Asyacı" fikirler kendini göstermektedir.⁸⁷ Bu şekilde, aynı kökenden gelen iki ülkenin Asya'nın iki ucunda ortak bir kaderi paylaştığını düşünmesi oldukça anlamlı görünmektedir. Nitekim kısa raporun sonuç bölümünde "Karmaşa Çağı" ve "Birlik Çağı" karşılaştırması ekseninde iki ülkenin yenileşme fırsatlarını kaçırmaması gerektiğini dile getirerek "ortak soy" ve iki ülke arasındaki "benzer siyasi duruma" vurgu yapmaktadır. Bu "özdeşlik", siyasi bakımdan saray yönetiminin tam anlamıyla kontrolü ele alamadığını gördüğü genç hükümdarın, Osmanlı'da Ahmet Şefik hükümetinin lağvedilmesine benzer bir kaderden kaçınması yönünde uyarıdır. Kang Youwei, doğrudan dile getirmese de, basiretsizlik olarak gördüğü gericiliğin saray çevresinde saf tutmaya başladığına işaret etmektedir.⁸⁸

1908 Türkiye Seyahatnamesi:⁸⁹ Uzunca bir süre, Türkiye hakkında okuduklarından ve duyduklarından oluşan bir bilgi birikimine sahip olan Kang Youwei, başarısız reform girişiminden tam on yıl sonra 1908 yılında İstanbul'a gelmiştir. Romanya üzerinden gemiyle İstanbul'a ulaşan Kang Youwei edindiği izlenimlerinden oluşan uzunca bir seyahatname kaleme almıştır. Bugünkü ölçülerle yirmi sayfadan uzun olan seyahatnamenin üslubu bir siyasetçiden beklenmeyecek derecede edebîdir ve metinde

⁸⁷ Kang Youwei'in fikirlerinin "Pan Asyacılık" fikri ekseninde değerlendirilebileceğine pek az kişi dikkat çekmiş görünmektedir. Oysa sadece Büyük Birlik adlı eserinin ütopyacı söylemi dahi bu yaklaşımın incelenmeye değer olduğunu göstermektedir. Ancak konu ve kapsam dışı olduğu için, bu yazıda bu konunun derinine inilememektedir. Kang Youwei'in bir reformcu ve ütopyacı olarak bugün Çin siyasi yazınında yeniden değer bulmasında da bu konunun araştırılmayı beklediğini gösteren işaretler saklıdır.

⁸⁸ İrticai tavır hanedan arasında "ataların mirasına" sahip çıkma ve eski fatih hükümdarların düzenine geri dönme şeklinde kendini göstermektedir. Bu durum sürecin başlarında Rong Lu ve Kang Youwei arasındaki bir tartışmaya konu olmuştur; "ataların düzeni değiştirilemez diyen Rong Lu'ya karşı Kang Youwei, 'ataların düzeni ülkeyi kurtarıyorsa değiştirilmesi kaçınılmazdır...' sözleriyle yanıt verir. Kang Youwei "eskiye bağlılığı" adeta bir hastalık olarak görmektedir. Siyasi ve kültürel sorunların temelinde Çin'de yaygın olan bu muhafazakâr tutumu eleştirir. "Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs" adlı daha erken bir çalışmada özellikle sosyal psikolojiden, siyasi üslubun tarihsel gelişimine kadar her alanda kadim geçmişin örneklerinden yararlanmanın zararlarını yine kudemadan alıntılarla vermektedir. Bu fikri, Konfüçyüs'ten alıntılıdığı "kuralların değeri [her döneme göre] yenilenmelerindedir" sözü yanında, Mozi'dan alıntılıdığı bölümde, "...[efsanevi] hükümdarların [anlatıla geldiği gibi] yaptıklarını nereden bilebiliriz?" sözleriyle tarihe karşı şüpheciliği gerekçelendirerek yenilikçi görüşlerini sağlam bir zemine yerleştirmeye çalışmaktadır. Kang, Youwei 康有为, *Kongzi Gaizhi Kao, 孔子改制考 (Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs)*. Zhonghua Shuju Chubanshe, Pekin 2012. s. 47- 54.

⁸⁹ Burada bölüm bölüm çevirisini verdiğimiz seyahatnameyi Giray Fidan yayınlamıştır. Dili bakımından biraz yavan olmakla birlikte neşriyat olarak tamamını içerdiği için önemli bir katkıdır. Çevirilerin karşılaştırması ve konunun daha iyi anlaşılması için kaynakçada künyesi bulunan o çalışmanın edinilmesi önemlidir.

duygusal temalar dikkati çekmektedir. Bunun yanında, izlenimci tavrını korumaya çalışmakla birlikte, Kang Youwei'in İstanbul Seyahatnamesi duygusal çıkışlarıyla tasvirî üsluptan da uzaklaşmaktadır. Bu da yazarın zihninin gerisinde başka bir gaye olduğu izlenimini vermektedir. Bilindiği üzere Kang Youwei bu dönemde sürgündedir; bu yüzden sürgün, gurbet ve hasret temalarını sık sık işlemektedir. Duygusallık, memleketine olan özlemini dile getirdiği bölümlerde daha fazla görülmektedir. Bunun ötesinde, dış dünya hakkındaki bilgi ve izlenimleri Çin'in yeni aydınlanma sürecinde ona dünyayı Çin'e tanıtmaya yönünde bir görev yüklemiştir. Çin yazınında onunkine benzer ilk elden değerlendirmelerin az oluşundan kaynaklanan bir boşluğu doldurmak gayesinin olduğu da hissedilmektedir. Yıllarca ayrı kaldığı ülkesindeki olaylara karşı da ilgisini hiç yitirmemiş ve entelektüel çevrelerde adını duyurmayı sürdürmüştür.⁹⁰ Bu bakımdan hem ilk elden bir doküman olmasından dolayı hem de Kang Youwei'in ülkesinin değişim umutlarını tüketmemiş olmasından dolayı bu seyahatname iki yönde bir anlama sahiptir. Nitekim Kang Youwei İstanbul'dan ayrıldıktan sonra ülkesine dönmüş ve Asya'nın ilk cumhuriyetine doğru hızla gelişen süreçte bu kez bir monarşist olarak çalışmaya devam etmiştir.⁹¹ Sun Yatsen ve Yuan Shikai'ın kurduğu Kuzey Deniz hükümeti döneminde Yasak Şehir'e kapatılan eski Mançu hanedanıyla görüşmeler yaparak "saltanatı" canlandırmak için gayret göstermiştir.

Tahmin edileceği gibi İstanbul Seyahatnamesi diğer pek çok seyahatnameden biridir, sürgün yıllarında Kang Youwei uzun süre Amerika'da ve Avrupa'da kalmış ve gittiği her ülke ve bölge hakkında gözlemlerini anlattığı metinler kaleme almıştır. Bunların arasında İstanbul Seyahatnamesi diğerlerinden ayıran en belirgin özellik Kang Youwei'in o dönemde İstanbul'da gördükleriyle Çin'i kıyaslaması ve pek çok bakımdan ortaklıklar bulmasıdır. Türkiye hakkındaki eski romantik fikirlerine duygusallık da eklenmiştir. Metnin hemen başında bir şiirle duygusal durumunu sezdirmektedir.

⁹⁰ Bütün eserleri içinde, Liang Qichao gibi entelektüellere bu dönemde yazdığı mektuplar ve çeşitli konulardaki değerlendirme ve yazıları görülebilir. Bunların bazıları yazılı basında çıkmıştır; Kang Youwei "monarşi-cumhuriyet" tartışmaları içinde de yer almayı sürdürmüştür. Bu başlı başına bir diğer çalışma konusunu oluşturmaktadır.

⁹¹ Kang Youwei'in dönüş yasağı 1908 yılı sonunda İmparatoriçe Cixi'nin ölümünden sonra hükmünü yitirmiştir. Ülkeye döndükten sonra "Buren" adlı bir dergi çıkartan Kang Youwei anayasal bir rejimden yana olmayı sürdürmekle birlikte artık miadını doldurduğu aşikâr olan saltanatın kurtarılması yönünde fikirler beyan etmiş ve pek çok kez cumhuriyetçi Sun Yatsen (Sun Zhongshan) yönetiminin karşısında yer almıştır. 1917 yılında bir de başarısız bir girişimde bulunmuştur.

Türkiye Seyahatnamesi: Gemiye Romanya'dan bindik. Gemi, Temmuz'un 27'si⁹² sabahında hareket etti. Gemiden Karadeniz'in dalgalarına bakıyorum, eflatun rengi dalgalarının küçük kıvrımları geri dönüyor ve birazdan kıyıda sıralı tepeler belirliyordu ama daha gidecek çok yol var, görebiliyorum.

Su Dongpo "Qi Shan" şiirinde şöyle diyor:
Başı çıplak dağlar, kahverengi-kızıl,
Bulutlar bu toprağın üstünde toplanır,
Ama zamanı gelmemişse, şu nefes,
Ne çığ olur ne yağmur.⁹³

Saatler boyu yol aldıktan sonra Türklerin başkentine yaklaşıyoruz. Kıyıda düz tepeler yan yana sıralanmış, eski kalıntılar ve yerleşim yerleri göze çarpıyor. Tepelerin rengi solgun ve güçsüz; Avrupa'ya benzemiyor. Bu görüntü sanki Türklerin bugünkü güçsüzlüğünü gösteriyor.

29 Temmuz sabahı Karadeniz'de seyir:
Zümrüt dalgalar salınır binlerce kilometre,
Göğün gözlüğünden baktım,
Kim parlattı camlarını, kim bilir?
Mor dalgalar dönmez artık geri,
Bir döşek, bir yastıkla geçtiğim yerleri.
[Bu deniz] uzakta Akdeniz'e bağlanıyor ve daha uzaktaki surlara.
Savaş gemileri üç-beş yüz kilometre mesafedeler,
Beyaz dalgaların dağ sırtları gibi yüksek olduğu yerlerde...

Geldiğimizde deniz sakindi [ve] büyük dalgalara rastlamadığım için şanslıyım. Ertesi gün de hava açıldı ve güneş ışınları pırıl pırıl parlıyordu. Uzun bir yol geldim, şiir yazıp içimi döktüm. İmparator Konstantin altın kamasıyla buraya akın etmiş, kudretiyle iki denize hâkim olmuş. Başkentini kurarak burayı yurt edinmişti. Uzaklardaki eski surlara, tepelere ve yıkık dökük kalıntılara baktıkça zamanında Türklerin ne kadar güçlü olduğunu ve fakat bugün nasıl zayıf düştüklerini düşünüyorum. Uzakta Kafkaslarda güzel insanlar dans ediyor, heybetli dalgalar, davullar [gibi] kıyıları savuruyor, kuzeydeki kıyıda Rus gemileri. [Yüreğim] yüklü, hayaller içinde boğazı geçiyoruz.⁹⁴

⁹² Burada, Giray Fidan'ın uyarısı beni ve çalışmamı tarih verme konusunda vahim bir hatadan çevirmiştir. Kendisine teşekkür ederim.

⁹³ Son dizinin, Zhouli'de geçen bir ifadeyle yakınlığı dikkat çekici görünüyor; "...Göğün zamanı, yerin *qi*'si, malzemenin iyisi, işlemenin ustalığı vardır; bu dördünü *harman*layan güzeli yaratabilir. Malzemesi iyi, ustası mahirse ve yine de güzel [yaratılamamışsa], ya zamanı değildir ya da yerin *qi*'sine haiz olunmamıştır." Fidan 2013'te bu iki cümle göz ardı edilmiş. Krş. İçin bakınız. Fidan, *a.g.e.*, s. 27.

⁹⁴ Kang, Youwei 康有为, *Lieguo Youji* 列国游记 (*Çeşitli Ülkelerde Seyahat Notları*). Renmin Chubanshe, Shanghai 1995. p. 537.

Boğaz'a girince [iki kıta arasındaki] mesafe daralıyor, bir tarafta Asya diğer tarafta Avrupa yer alıyor, [kıyılarda] evler, eski şehir kalıntıları ve surlar, denize dek iniyorlar. Avrupa yakası, gelişmiş, hisarlar tahkim ve sağlamlar, sanki bulutlara yükseliyorlar. Asya kıyısında şehir duvarlarının tamamı yıkılmış (536).

Kang Youwei Karadeniz üzerinden deniz yoluyla geldiği için hisarları ve boğazı seyretme fırsatı buluyor. Beklentileri yanında fikirlerini gördükleriyle harmanlamaya çalışıyor. İlk izlenimleri arasında, Asya ve Avrupa arasında gördüğü farkları anlatışı göze çarpıyor. Gördüğü manzaradan siyasi anlamlar çıkarmaya çalışıyor. Asya ve Avrupa arasında zihninin arka planında hazır bulunan farklılıkları, edebi bir dille bu şekilde gerekçelendiriyor.

[Surlar] Vaktiyle [Fatih Sultan] Mehmet'in eliyle yapılmışlar, [Fatih] Yunan kilisesini kendine bağlamış ve [kiliseleri] camiye dönüştürmüştü. Buradan başlayarak onlarca li boyunca, [bizim] Jianghu [yöresine] benziyor. Evler sıkışık, üst üste; vapurlar, yelkenliler... Manzaranın güzelliği Uzun Nehrin Chang'ı gibi, Hankou'daki Sarı Turna tapınağını ve Qingzhou çevresini andırıyor. Fakat şu zümrüt deniz ve adalar, [bizim] memleketin hiçbir yerinde yok. İki denize hâkim [konumu, etkileyici] yer şekilleri, yaz kış ılıman iklimiyle büyük merkezler arasında ilk sırada geliyor. Konstantin buraya yerleşip burayı yeni başkenti yapmış, [uzak] görüşlü olduğu söylenebilir. Bir de eğer ülkesini oğulları arasında paylaşırmasaydı...⁹⁵ Roma burayla boy ölçüşemez ve kaldı ki bugünkü Paris, Londra, Viyana [ya da] Berlin. Bu çağda bir tek Petro'nun taşıdığı Petersburg ile kıyaslanabilir. O da yer şekilleri [bakımından, İstanbul'un] uzağındadır. İki denizin girişini tutan, iki kıtaya da hâkim bir başkent olarak bir tek burası var. Çin, Hindistan ya da İran'da böylesi bir konum mevcut değil. Kaldı ki, böyle bir başkent olsun. Ne yazık ki burası Türklerin elinde, bu deniz, bu dağlar, çok yazık! Eğer Napolyon ya da Bismark buraya sahip olsalardı, kuzeyde Rusya'ya, güneyde deniz yoluyla İspanya – İtalya'ya [ve] dahi Cebelitarık'a, batıda(?) Mısır'a, doğuda ise İran'a kadar ele geçirirlerdi.⁹⁶ Avrupa'nın birliği [işte] o zaman zor olmazdı. Yazık ki burası Türklerin elinde ve onlar da çaresizlik içinde oturuyorlar sadece. (s. 538–39).

Kang Youwei İstanbul'da gördüğü genel durumu batı ile ve kendi ülkesiyle kıyaslıyor. Özellikle İstanbul'un jeopolitik konumundan çok etkilendiği anlaşılıyor. Yine de atalet içindeki Türk halkının fakir halini siyasi durumun bir göstergesi olarak düşünüyor. İstanbul hakkında tarih

⁹⁵ Giray Fidan 2013 tarihli çalışmasında bu cümleye yer vermemiş. Fidan, *a.g.e.*, s. 29. Kang Youwei'in zihnindeki eski Roma mirası ile Avrupa'nın tek yönetim altında toplanmasına dair düşünce paragrafın devamından çıkartılabiliyor.

⁹⁶ Giray Fidan, "eğer" ruoyi 若以 ile başlayan koşul cümlesini yanlış yorumlamış. Fidan, *a.g.e.*, s. 29. Böyle olunca, Bismark ve Napolyon'un sanki gerçekten "etkilerini İran'a kadar genişlettikleri" anlamı çıkıyor ve haliyle paragraf da, "Avrupayı bir araya getirmek bu kadar zor mudur?" diyen anlamsız bir soru cümlesiyle son buluyor.

bilgisine sahip olduğu görülen Kang Youwei, İstanbul'un fethedildiği tarihi yanlış veriyor. O günlerin siyasi durumunu özetleyerek sözü kendi ülkesine ve Batı emperyalizmine getiriyor:

İngiltere – Fransa iki tırpan gibi! Birdenbire öfkem (Çin'e) Doğu Denizi'ne taşıyor ve ardından felaketler, hastalıklar. Ne kadar uzak olursa olsun şu Karadeniz, Luoyang'ın çanlarıyla birlikte titriyor. Elinde kılıç önce kim şiir dizerse ben ona tabiyim.⁹⁷

Rus tehdidi Osmanlı için olduğu kadar, artık son nefesini veren Asya'nın hasta adamı Çin için de bir korku kaynağıdır; Rusya'nın genişleme politikaları Çin'in içinde bulunduğu karmaşada ancak Japonya'nın varlığıyla dengelenebilmektedir. İngiltere ve Fransa onun gözünde çok güçlü ve korkunç emperyalist ülkeler olarak beliriyor. Batı emperyalizmi pek çok doğulu aydının zihninde olduğu gibi onda da duygusal geliş gidişlere sebep olurken bir yanda Batıya duyduğu hayranlık diğer yanda aidiyet hissettiği Asya, en ufak bir umudu dahi yücelterek ifade etmesine neden oluyor. Ancak duygusal yaklaşımlarını bir kenara bıraktığında yansız bir gözlemci gibi gördüklerini anlatmaya koyuluyor.

Bir buçukta İstanbul'a ulaştık, deniz kıyısı boyunca her yer yemyeşil, her tarafta evler var; yerin adı Yeni Maha(ile?). Merkezden yedi İngiliz mili uzaklıkta. Avrupa tarzı konaklar yer alıyor burada, cam pencereli, üç-dört katlı evler. İngiltere, Amerika ve Hollanda sefaretlerinin yazlıkları hep burada yer alıyor".⁹⁸

Kang Youwei'in hatıratının başlarında İstanbul'un büyüklüğünden ve görkeminden söz ediyor. Bunun yanında zindanlar, başıboş sokak köpekleri, (538) evlerin yıkık dökük oluşu; şehirdeki düzensiz ve çirkin görüntüyü on yıl önce ayrıldığı Pekin'e benzetiyor ve ekliyor; "Avrupalılar bu ülkeyi Çin'le kıyaslıyorlar, [bu gördüklerimden sonra] bu bana çok doğal görünüyor" (538). Şehrin pisliği ve sokakların çamur içinde oluşu üzerine bir çözümleme bile yapıyor. Belediyelerin çalışmadığını, yerel idarenin gelişmemiş olduğunu, vergilerin yüksek oluşuna rağmen hizmet sağlanmadığından dem vuruyor. (538–9). Ona göre bunun birkaç sebebi var; halkın çöpleri sokağa rastgele bırakması, köpeklerin çöpleri dağıtması ve belediyelerin çöpleri düzenli toplamaması. Halkla yöneticilerin arasında uçurum olduğunu ve değişim ve reform isteyenlerin ellerinde güç olmadığını söylüyor. Osmanlı'nın Avrupa'ya yakın olmasına rağmen reform konusunda başarısızlığını düşündüğünü söylediği kısımda yine dönemin Çin yönetimiyle benzerlikler kuruyor. Batılıların her iki ülkede de hukuken ülke dışı sayılma ayrıcalıklarına, işledikleri suçlarda cezadan muaf oluşlarından

⁹⁷ Kang, *a.g.e.*, s. 537.

⁹⁸ Kang, *a.g.e.*, s. 537.

söz ediyor. “Türkler” diyor, “ hep askeri güçleri ve savaşçılıklarıyla övünüyorlar, her karşılaştığınız insan bundan bahsediyor” (539). İnsan ilişkilerinin düzensiz ve kaba olduğunu dile getirerek, insana pek değer verilmediğinden hareketle şöyle söylüyor; “bu vaziyete bakınca reform olsa ne olmasa ne diye düşünmeden kendimi alamıyorum” (539 vd.).

Polis merkezini gezip gördüm; binanın içi dışı pislik içinde, yıkık dökük, [memurlar] boş boş oturuyor, gülüşüp sohbet ediyorlar, tütün içip havadan sudan konuşuyorlar sadece. Elleri silahlı zabıtlar devriyedeler var ama neye yarar ki? Yollardaki polisler bir olayla karşılaştıklarında, [sadece] para karşılığında ilgi gösteriyor.”⁹⁹

On yıldır, ülkede okulların tamamı Fransız tarzında eğitim veriyor, okul ücretini mutlaka alıyorlar. Dersliklerde uzun sıralar mevcut, derslere göre sınıflar ayrılmış, haritalar duvarlara asılmış, kara tahtalar var. Bir okulu gezdim, 160 öğrenci varmış, yazın iki ay tatil yapıyorlarmış. Yüksekokullar iki katlı, [yaz tatili olduğu için?] öğrenciler pek az, hukuktan başka diğer bölümlerde yalnızca 200 öğrenci mevcutmuş. Eğitimde [temel olarak] dört kürsü var; hukuk, askeriye, tıbbiye ve mühendislik. Felsefe ve din bilimleri yok, mühendislik iki [yıl], tıbbiye üç. Hukuk, felsefe, edebiyat ve yabancı dil bir arada. Bir de askeri eğitim ortak, asker için ayrı okul kurulmuyor, aynı okula ek [yapılıyor; bu durum] yalnız bu memlekette böyle, [okulların] az sayıda oluşu [üzerinde] düşünülme hak ediyor. Avrupa’nın ileri yönlerini Türkler sanki bilmiyor gibi. Sanayi ve ticaret okulunu gezdiğimde [şunları gördüm]; yaşları on ila yirmi arasında değişen 350 öğrencisi vardı, eğitim sistemi; ders ortamı birkaç tezgâh, ayakkabı ve gömlekten ibaret, basitliği görülebiliyordu. Fakat yatakhane ve yemekhane son derece düzenli ve temizdi, yıllık ücreti 45000 kuruş¹⁰⁰. Bütün ülkede [aşağı yukarı] böyleymiş, toplam 25 okul varmış. Bütün okulların binaları [çok] katlı ve büyük, Avrupa tarzı masa ve sandalyeler, sair araçlar ve yerlerde halı yok; biraz kaba görünüyor, bu yüzden ihtiyaçlardan söz etmeden olmuyor, [okulun] müdürü, Çinlilerin buraya nadiren geldiklerini söyleyerek çok saygılı bir rehberi [bana eşlik etmesi için] görevlendirdi. [Pek az Çinli gördükleri için] Türkler genellikle bana karşı ilgililer, okulda da böyleydi, yaklaşıma, etrafımı sarıp dokunmaya çalışanlar oldu.¹⁰¹

Türkler, yabancı dil deyince Fransızca anlıyor. Dil ve yazıda Fransızları izliyorlar ve haliyle de siyasette de Fransızları dinliyorlar. Türkiye’de Fransızca bilmeyen yabancılar adeta kör oluyor. Fakat Fransızlar, İngiliz ve Almanlar gibi siyasette gelişmiş değil, bir tek devrim konusunda fazlaca konuşuyorlar. Türklerin bu kuşağı padişahın [istibdadı] altında ezildikleri için Fransız devrimini anlatıp duruyorlar, [bu hareketi] kendilerine rehber olarak görüyorlar,

⁹⁹ Kang, *a.g.e.*, s. 537.

¹⁰⁰ Kang Youwei’in seyahatname içinde kullandığı para birimi “biyashida”nın hangi ifadenin karşılığı olduğunu bulamadık ancak diğer birimlerle verdiği karşılaştırmada bunun kuruş karşılığı yazılmış olduğu anlaşılıyor.

¹⁰¹ Kang, *a.g.e.*, s. 548.

ama bir şey elde ettikleri de söylenemez. Yürekleri kabardığında atıp tutuyorlar, bugün anayasa getirdiklerini söylüyorlar fakat bu huzur bulabilecekleri anlamına gelmiyor.¹⁰²

Bir reformcu olarak Kang Youwei'in kendi tecrübeleri ve başından geçen olaylar, geleneksel toplumlarda siyasetin işleyişiyle ilgili karamsar bir bakışa sahip olmasına sebep olmuş görünmektedir. Osmanlı başkentinde tanık olduğu güncel olaylar, reform ve değişim fikirlerini yalnızca toplumsal ve kültürel zeminde düşündüğü izlenimini vermektedir. Bu noktada Osmanlı'ya ilişkin olarak bir hayal kırıklığı içinde olduğu düşünülebilir, zira "Avrupa'nın hasta adamı", gündelik yaşama ve halkın genel psikolojik durumu üzerine gözlemleri ve edindiği intibadan anlaşıldığı oranda, hiç de iyileşecek gibi görünmemektedir. Kendisinin bir "devrimci" olmadığı, aksine eski düzeni ihya ile devamı yönünde çalışan bir "monarşist" olduğunu akla getirirsek, Asya'da geleneksel değerleri savunabilecek hiçbir ülkenin kalmadığı fikrine odaklandığını varsayabiliriz. Bunun yanında, yıllar boyunca Asya ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerini görmüş olan bir "reformcunun" gözlüğüyle, Türkiye'de saltanatın son demlerinde oluşuyla Çin'deki Mançu hanedanının benzer biçimde son nefesini veriyor olduğu gerçeği, Kang Youwei'in duygusal tema ve çıkışlarına anlam yüklemektedir.

Başkentte dolaşırken gördüklerim hep batı tarzı kıyafetlerdi. Sultandan sıradan insanlara kadar hep aynı giyiniyorlardı. Sadece başlarındaki fesleri sayesinde inançlarını gösteriyorlar; yollarda göz alabildiğine kırmızı fesler görünüyor, bunun dışında görünüşleri Avrupa'yla farksızdı. Bir tek İstanbul şehir merkezindeki fakir fukara eski kıyafetler içindeler. Sarılı-kırmızılı eski kıyafetler Moğol şamanlarını andırıyor. Uzun kıyafetlerse Çin'deki gibi [ve] Müslümanların kıyafetleri de bizim Xinjiang'dakilerle aynı. Ev eşyalarına gelince saray ve bütün zenginler Avrupa tarzı kullanıyor. Türklerin eski âdeti, yerde bağdaş kurarak oturmak; örtü serip üzerine küçük bir masa koyuyorlar. İran ve Hindistan'daki gibi; yalnız bu adet ve araç gerecin on yıl önce değiştirildiği söyleniyor. Türklerin askeriye ve okulları, kıyafetleri, polis teşkilatı hep Avrupalı ama fakirlik, kirlilik ve düzensizlik yabancıların zulmüne, işgaline ve hor görmesine işte bunlar sebep. Şimdi ıslahatçıların bütün o talepleri ya da alt sınıfların kıyafet devrimi olsa ne faydası olur ki! Bu da üzerinde düşünülmesi gereken bir sorun. İstanbul, köprüyü [Galata] geçince başlıyor, bir tepeye yaslı ve denize nazır, tamamı Türk evleri; Eski Saray da burada; [padişahların] eski sarayı [Topkapı] denize nazır. Ayasofya, Süleymaniye gibi büyük ibadethaneler, zindanlar, polis merkezi, okullar, müze, çarşı pazar ve bütün eski kalıntılarla Türklerin ve diğerlerinin evleri hep İstanbul'da. Bu yüzden [bu bölge] Türk adet ve geleneklerini gözlemek için birebir, burası mutlaka iyice izlenmeli ve gezilmeli, yoksa Türkiye'ye gelinmiş sayılmaz.

---

¹⁰² Kang, *a.g.e.*, s. 544-45.

Saray[burnu]'nda yollar pislik içinde, insanlar avare dolaşüyor, dilenip [boş boş] etrafa bakmıyorlar, ibadethanelerin önlerinde çokça uyuklayan köpek var, [insanın] paçalarına dolanıyorlar.¹⁰³ Ana caddelerde eski eşyalar sergileniyor, [alınıp] satılıyor, insanlar dağınık [öbekler halinde] oturup şarkı-türkü söylüyor, fal bakıp tütün içiyorlar. Pekin'in eski halleriyle neredeyse aynı; çarşılarının boyutlarıyla dar sokaklarındaysa bir Hindistan havası var.

Çarşılara “pazar” diyorlar; bu çarşının adı Yeşil¹⁰⁴ tek başına küçük bir kent gibi; üstü kapalı fakat ışık ve hava almıyor, bu yüzden kuytu bir zindan (cehennem) gibi kapkaranlık. 140 yıl önce yapılmış (üzeri örtülmüş), on küsur kapısıyla onlarca sokaktan oluşuyor, içeri girince [insanın gözleri karanlığa] hemen alışmıyor, [sağlı sollu] sıralı tezgâhlar bulunuyor. [Bir dükkânda] derman satan bir eczacı, dipte yüksek bir [sedirde] oturuyor, ilaçlar arkasında dizili. Pirinç tüccarının arkasında pirinç çuvalları [üst üste] yığılmış duruyor, [bütün dükkân sahipleri] oturuyorlar, tamamı böyle. [Ama] Çin'deki gibi çorba¹⁰⁵ satanlar da var. Buradaki tüccarların çoğu zengin tüccarlarmış, her çeşit mal bulunabiliyor burada ve [bu tüccarların] cukkalari sağlam. [Dükkânlardaki] düzen [hemen hemen hep] aynı. Fakat bir dünya haritası sordum, [işte] o yoktu, bütün dükkânlar [yalnızca] Türklerin kullandığı malları satıyor. Buranın sadece alışveriş için kurulduğunu anlıyorum; zaten Avrupa'da da yiyecekler, pazarlar, büyük mağazalar bu usulde, bütün tüccarların mallarını getirdiği bir yer burası. [Fakat] kapkaranlık, insan nefesinden dolayı havasız; biraz gezdikten sonra hemen burnum tıkanı, Avrupalıların gülüp, hor gördüğü kadar var.

Geceleri yollar yayalara kapalı ve caddelerde ışık yok; at arabasıyla gece dönmek [zorunda kalınca vaziyet] hiç de elverişli değil. Fransa ve Amerika'nın gece pazarlarını gördükten sonra, nerede o şaşaa [o] kalabalık; uygarlık ve yabanlık arasındaki fark kendini böyle gösteriyor. Bizim memleketle buranın benzerlikleri çok (s. 542)¹⁰⁶.

İstanbul'da köprüyü geçince hemen yakında Konstantin[apol] yer alıyor. Dikilitaş toplam yedi kısım, her biri [yaklaşık] beş arşın uzunluğunda; sütun kaidesi kulelerde olduğu gibi iki kat; eskiden [sütun] başında altın bir tanrı

¹⁰³ Kang, *a.g.e.*, s. 553.

¹⁰⁴ Kang Youwei'in tam olarak nereden bahsettiği anlaşılamamaktadır. Çince metinde Yi-xie-lu heceleriyle bir ses karşılığı verilmiştir; bu ise olasılıkla “yeşil” sözcüğüdür. Öte yandan anlatımdan anlaşıldığı kadarıyla burası Kapalı Çarşı'dır, nitekim Kang Youwei çarşının “140 yıl önce üzerinin yapıldığını (onarıldığını)” söylemektedir. Bu da aşağı yukarı Kapalı Çarşı'nın 1750 yangınından sonra onarıldığı tarihlere işaret etmektedir.

¹⁰⁵ Çorba ile karşıladığımız *zhou*, sabah yenilen tatsız bir tür aşure.

¹⁰⁶ Kang Youwei Amerika ve Avrupa'da gördükleriyle İstanbul'u karşılaştırıyor. Giray Fidan 2013 tarihli çalışmasının 38. sayfasında bir dilbilgisi yapısını yanlış yorumlamış: “...bu oldukça zordur, Fransa ve Amerika'nın ürünlerini satan gece pazarları ise...” sözleriyle devam eden cümlecğin başında yer alan “以视 daha önce gördüğüm” anlamıyla bir sonraki cümlecikteki “何其闹 nerede o şaşaa ve kalabalık” ile bağlantılıdır. Fidan'ın yorumu İstanbul'da gece açılan ve Fransız-Amerikan mallarını satan pazarların bulunduğu yönündedir. Oysa yukarıdaki dilbilgisi yapısı bu yoruma izin vermez.

heykeli varmış, yıldırım düşmüş de harap olmuş; bu iki bin yıllık bir nesne. Konstantin'in mezarı Dikilitaşın yakınında, bugün artık tamamen yıkılmış durumda, Konstantin'i öldüren hadımın mezarı da bu yığın içinde, ama burası pek düzenli [ve] halk burada mum yakıp [dua etmekte].¹⁰⁷ Söylenene göre Konstantin buradaki halka zulüm ettiği için katledilmiş, insanlar bu yüzden katili anıyorlarmış. Saray, ibadethane, kutsal anıtlar ve eski eserlerin hepsi, İstanbul'un denize yakın yerinde. Eski Roma sarayı tepeye yaslı denize nazır ve pek büyük; Ayasofya'nın arkası şimdi yaşlı ağaçlardan bir koru içinde bizim Meishan otağı gibi, ama kalıntıları baki ve eski saray mevcut. Bizim Changan'ın şehir [kalıntılarından] daha diri; Han ve Tang dönemi anıtmezarları [da dâhil] hepsinin ötesinde. Şehir surları Çin'deki gibi, kilometrelerce dolanıyor. Adalet sarayı surların dışında ve çok büyük; Türk devlet dairelerinin en büyüğü, askeriye binalarıyla kıyaslanabilir. Şehir kapısı dışında çeşme yer alıyor. 160 yıllık ve Sultan III Ahmet tarafından yaptırılmış... Müslümanlar uzun gri başlıkları ve siyah cübbeleriyle görünüyor. Buradaki kapının ardında saray var; üst tarafı şimdi hazine dairesi olarak kullanılıyor. Sultan, sarayında oturuyor ve pek dışarı çıkmıyor, yılda bir kez buraya gelip hazineyi görüyor. Gümüş sikkeler de burada basılıyor. [Sultan] geldiğinde beraberinde binlerce atlı oluyormuş, [etraftan onu görmeye gelen] halksa bulutlar gibi toplanıyor. 600 yüzyıllık ağaçlar var [burada], kapının iki yanında iki taş yer alıyor, büyük memurlardan suç işleyenlerin cezası burada veriliyormuş, başları bu taşlarda sergilenirmiş, bir olay olduğunda nasıl [bir görüntü] oluştuğunu düşünebiliyorum. Saraya girince kapının arkasında 100 fersah çimenlik uzanıyor. [Burada da] Konstantin tarafından yapılan bir kilise var (Aya İrini)... bahçe içinde eski Müslüman âlimlerinden (Sahabe?) birinin mezarı, [bu bina] 1700 yıllık bir eser. Kocaman üç katlı, sarıya boyanmış; para dairesi [darphane] burada yer alıyor. Biraz ileride 600 yüzyıllık ağaç(lar) var. İlerisinde beyaz renkli saray, iki kuleli ve beş kapısı bulunuyor, iki fersah çevresi duvarla kuşatılmış, eski Roma ve Türklerin hükümdarları hep burada yaşamış; bu, en eski olan [yapı]. Şimdi burada eski padişahın haremî yaşıyormuş, haremağaları tarafından korunuyorlarmış. Şimdiki padişah başka yerde [yaşıyor]; Avrupa tarzında yeni bir saray yaptırmış ve orada oturuyor. Haremağaları [Afrikalı] siyah adamlardan seçiliyor, kendi halkını hadım etmeyi tercih etmiyorlar bu konuda bizimkilerden ilerdelere.¹⁰⁸

Kang Youwei seyahatnamesinin 541 ila 550inci sayfaları arasında İstanbul'un tarihi mekânlarını anlatmaya devam ediyor. Büyük olasılıkla bugünkü Harbiye Askeri Müze'yi görmüş ve bu binaların en büyük yapıları arasında olduğunu dile getiriyor.¹⁰⁹ Bunun yanında gezip gördüğü yerlerin adlarını nadiren zikrediyor, bu durum Türkçe adların telaffuzunu pek anlamadığını ya da önemsemediğini gösteriyor. Fakat tanık olduğu manzara ve olaylar karşısında Çin ile karşılaştırma yapmaktan kendini alamıyor.

¹⁰⁷ Buradaki ifade Giray Fidan'ın çevirisine göre düzeltilmiştir.

¹⁰⁸ Kang, *a.g.e.*, p. 552.

¹⁰⁹ Kang, *a.g.e.*, p. 541.

Örneğin sokaklarda gördüğü fakir halkın durumunu Pekin ile aynı görüyor. Bunun yanında Avrupa ile yaptığı karşılaştırma da zaman zaman belirginleşiyor; on yıl kadar önce kıyafet değişikliği yapıldığını ancak bunun reform için yeterli olmadığını dile getiriyor, alışkanlıkları değiştirmenin kolay olmadığını vurguluyor. “Bugün meşrutiyetin ilan edildiği gün” diyor “bu yüzden hapishanenin önü ana baba günü, [padişahım] çok yaşa diye bağırانlarla dolu. [ama] Suçu ağır olup salıverilmeyenlerin yakınları da hapishanenin kapısında toplanmış içerideki yakınlarının salıverilmesini istiyorlar.”¹¹⁰

Seyahatname'nin 550 ve 551inci sayfalarında Kang Youwei'in Şark Eserleri Müzesi'ni ziyaret etmiş olduğunu okuyoruz. “Türklerin eski kılık kıyafetleri bizimkilere çok benziyor” diyen Kang Youwei gördüğü eski kaftan ve dekoratif ürünlerden hareketle eski devlet memurlarının kıyafetlerinin uzun bir tasvirini yapıyor. Verdiği detaylar arasında özellikle kaftan uzunlukları ve renkleri nedense ayrı bir önem arz ediyor. Bir sonraki sayfada Kang Youwei'in Abdülhamit'ten söz ettiğini görüyoruz.

Sultan, sarayından nadiren çıkıyor, belki yılda bir kez. Bugün anayasanın ilan edildiği gün, o yüzden halkını selamlamak istiyor. Camiye [padişahı görmeye] ben de gittim (29 Temmuz 1908). Çok kalabalıktı. Pek çok inzibat vardı fakat yeni anayasadan sebep halkı serbest bırakıyorlardı. Küçük kazalar yüzünden bu olayın [gölgelenmesini ve] halkın itimadını kaybetmek istemiyorlar, sadece sözle ihtar ediyorlardı. Toplananlar bu şekilde gittikçe daha da kalabalıklaşıyor, ilerledikçe ilerliyorlardı, [sonunda] yüklenip sarayın kapısına ulaştıklarında zabıtlar ne yapacaklarını bilemiyorlardı; [kalabalık] bir kez daha yüklendi ve dış parmaklıkları yıktılar. Kimileri parmaklıkların üzerinden, kimileri ağaçlara çıkmış seyrediyordu; itiş kakış yavaş yavaş ön bahçeye girdiler. Atlı zabıtlar dahi kalabalığı durduramıyordu; memurların ve saray muhafızlarının bulunduğu yerde, sarayın ikinci kapısına doğru sıkışmaktaydılar, zabıtlar, halkı tatlı dille kontrol altında tutmaya çalışırken askerler birkaç kez hükümdarın arabasına yol açmak için sıra oluşturmaya çalıştılar, biraz mesafe açılmalıydı ki halk geri tutulabilirdi; bu da doğaldı. Polis bu şekilde halkı korkuturken, arka taraftan [olay çıkaranlar] olabilir diye de korkuluyordu, Türk paşalarından on altısı buradaydı. Sultan dışarı nadiren çıktığından bugün her yer çok kalabalıktı; dört ülkenin resmi elçileri ve yabancılar da onu görmeye gelmişlerdi. Bir zaman sonra ben de bir fırsatını bulup rütbelilerin arasına karıştım, muhafızlar, paşalar ve memurlarla birlikte ikinci sarayda(?) durdum. Paşalar, altın işlemeli ceket yenleri, apoletleri ve kılıçlarıyla batı tarzı giyinmişlerdi, [Türklerin] kendine has [geleneksel] bir görüntüsü yoktu. Bu yenileşme hareketinde batı hayranlığı son safhadaydı. Muhafız komutanlarından [yanımıza] gelerek el sıkın, tokalaşanlar oldu, diğer memurlar da keza aynı şekilde. Bu saray memurları ve muhafızlarının sayısı yirmi-otuz kadardı, etrafı kolaçan edip yerlerine döndüler. İki sıra halinde askeri

¹¹⁰ Kang, *a.g.e.*, p. 542.

birlik, on küsur süvariden oluşan atlı birliği de düzenliydi. Neden sonra, sarayın ana kapısından üç siyah araba çıktı, her birinde üçer kişi vardı ve arabaları ikişer at çekiyordu. [Padişahın] haremının yüzleri beyaz peçeyle örtülüydü. Sultan dört atın çektiği bir arabaya bindi ve altın kapıdan çıktı. O çıkarken harem de dâhil olmak üzere herkes baş eğip ellerine alınlarına götürerek Sultanı selamladı... Memurlar ve orada bulunan ahali feslerini ve şapkalarını çıkararak selam durdular, [bu sırada] “çok yaşa” diye bağıyorlar, [yeri] göğü inletiyorlardı; Sultan ayağa kalkarak halkı başıyla selamladı.

62 yaşındaki Sultan aksakallı [biri], kırmızı fesi [dışında] giyimi Avrupa tarzı; siyah bir frak ve belinde kılıcı olduğu halde camiye girdi. [Ardından] çörek ve limonata ikram ettiler; halk [ikram edilenleri] kapıştı, bu sırada ben de nasibimi aldım. [Padişahın] çevresindeki memurları pek azdı; [bu] güç gösterisi töreni de sadeydi; şimdi bunları görünce binlerce atlının [eşlik ettiği] benim ülkemin törenleriyle kıyaslanamaz olduğunu gördüm. Eskiden Türk saltanatının muhteşem olduğunu düşünürdüm, bugün gördüklerimden sonra hanedanın bizimkiyle kıyaslanamayacağını anladım. Sultan nadiren dışarı çıkar, “yirmi bin muhafız askeri var” demişlerdi; gerçekten öyle mi diye [şüpheye düştüm], yoksa şimdilerde [muhafızlarının] sayısı mı azaldı acaba? Kuzey Avrupalı krallar ve eşleriyle karşılaştırsak, [onlar] gündelik kıyafetleri, ellerinde bastonlarıyla sokakları, çarşı ve pazarları geziyor, halkla [konuşup] çocukları seviyorlar; Danimarka’da, İsveç’te [kralları] sokakta görmüşlüğüm var; Yunan Kralı ve Adalet Bakanı’nın birlikte gezdiklerini görmüştüm, Portekiz’de [aynı şekilde]... ...Türk Sultan’ımı ise doğunun azametli ve saygın bir hükümdarı olarak düşünürdüm; [oysa] bu günlerde hükümdarın gücü azalmış, [eşlik edecek] atlı arabalı birlikler de mi azalıp kalmamış [acaba?]; Çin’de de gelenekler zayıflıyor: Bu gördüklerimden hareketle kısa bir çıkarım yapabilirim; dünya üzerindeki [törenselle ve manevi] gösteriler [artık] tamamen tükeniyor... (562 vd.).

Kang Youwei’in aklındaki “doğu imgesi” daha gösterişli ve azametli bir tören umut ettiğine işaret etmektedir. Törenlerin sadeliği karşısında şaşkınlığını gizlemeyen Kang Youwei bu durumun kültürel bir farklılıktan, özellikle dini etkiden kaynaklandığını göremiyor. Batının eşitlikçi bireyselliği ve gündelik yaşamda halk arasında görülen kralları ile Çin’in adeta tanrılaştırılmış hükümdarlarının verdiği görüntü arasında, batının sade muaşeretini ile Çin’in son derece hiyerarşikleşmiş ve sonu gelmez törenlerini karşılaştırmakta. Bunların arasında bir doğu ülkesi olarak gördüğü Osmanlı’nın da azamet ve kudretini törenler vasıtasıyla sergileyeceğine dair bir inanca sahip olmakta hatta bunu beklemektedir. Oysa dini gerekçeler bile düşünüldüğünde Osmanlı saray törenlerinin o kadar uzun ve karmaşık olmayacağı görülebilir. Ama Kang Youwei anayasasının ilanında gördüğü sadeliği geleneklerin zayıflığına bağlamaktadır.

... Türkiye eskiden beri sultanlıkla yönetilen bir ülkedir. 1908 yılı, altıncı ayın 29'unda (24 Temmuz 1908)¹¹¹ ansızın bir fermanla, eskiden ilan edilmiş olan anayasayı tekrar yürürlüğe koyuyorlar. Ekim'in 14ünde de meclisin toplanacağını duyurdular. Anayasanın ilan edildiği o gün ben de İstanbul'daydım; [zaten] yoldayken bu haberi işitmişim, gazetelerden kutlamaları ve duyulan heyecanı okumuştum. Başkentte on beş gündür flamalar ve bayraklar caddeleri donatıyor, davullar, halaylar, [içki] içenler, şarkı söyleyenler ve "çok yaşa!" nidalarının gece-gündüz ardı arkası kesilmiyor. Bütün yollar, bahçeler, devlet daireleri ve açık alanlar bu halde; büyük bir saadete kavuşmuş gibi adeta. [Fakat] bu anayasa olayı üç gün içinde ortaya çıktı; meclisin toplanma [kararı] da üç günlük bir iş, dünya üzerinde bu işi bu kadar hızlı bir şekilde yapabilen başka ülke yok. [Bu yüzden] herkes şaşkınlık içerisinde. [Ama aslında bu] anayasa, [Kırım Savaşı'nda] Rusya'nın yenilmesinden [sonraki dönemde], bundan 30 yıl önce, bilge sadrazam Ahmet Şefik tarafından yürürlüğe konmuştu. Şimdiki Padişah tahta çıktığında bu durumdan hoşlanmamış, Ahmet Şefiği sürerek anayasayı lağvetmişti. Taraftarlarını baskı altına almış, reform yanlılarını da kovmuş, Avrupa'yla bağlantısı olanlara yasaklar getirmişti. [Padişah] anayasa ve halk egemenliği [fikirlerine] son derece karşıydı, böylece kimse bu [konuda] konuşamaz hale gelmişti. 30 yıl boyunca halk reform yapılmasını bekledi ama gelenekçi Sultan yenilikçilere hiç itibar etmedi. Meclisi açmak bir yana, anayasa da [tekrar] oluşturulamadı. Sonra halk [sadece] üç gün (kısa bir süre) baş kaldırdı ve anayasanın ilanı birden kararlaştırılıverdi. Dünyanın en garip olayıdır bu.

Yolda karşılaştığım kişiler Niyazi adında bir subayın Arnavut bölgesinden üç bin kişilik on munga askerle birlikte dağa çıkarak anayasanın ilanını istediklerini ve yemin ettiklerini anlattılar. Sultan bu duruma çok sinirlenmiş, muhafız alayından sekiz bin askeri üzerlerine göndermiş. Bu askerler sonradan taraf değiştirmiş ve saraya bir telgraf çekerek Niyazi Bey'in isyan etmek niyetinde olmadığını, hükümdarımızdan anayasayı ilan ederek meclisi toplamasını istediğini, kendilerinin de onunla aynı fikirde olduklarını, [bu yüzden] kendilerine verilen emri uygulamayacaklarını söyleyerek anayasa ve meclis taleplerini iletmişler. Sultan bu [kez] daha çok sinirlenmiş, ertesi gün 20 bin kişilik [başka] bir kuvveti üzerlerine göndermiş; bunlar da daha öncekiler gibi [taraf değiştirmişler] ve bu sefer Sultan korkuya kapılmış. [Onlar da, öncekiler gibi] meclisin açılmasını ve anayasanın ilanını talep etmişler. [Sultan] onları bastırması için [bu sefer] 200 bin kişilik Makedonya ve Arap (?) birliklerini görevlendirmiş, bunlar ordunun en seçkin askerleriymiş. Onlarda [emre karşı gelip] aynı taleplerde bulununca, Padişah bakanlarını toplamış ve durumu danışmış, [bakanlar] padişahın önünde diz çöküp yalvarmışlar; "bütün dünya ülkelerinin meclisleri, anayasaları var, bir tek bizim yok; önceden ilan etmiştik ama sonra rafa kaldırdık, bu yüzden [aradan geçen zamanda] halkın öfkesi birikti" demişler. Padişah hiçbir karşılık vermemiş; daha sonra komutanlara danışmış, onlar da aynı şekilde konuşmuş; [en sonunda] saray efradından da aynı

¹¹¹ Tarihlendirme konusunda bakınız. Fidan., *a.g.e.*

tepkiyi gören Sultan ağlayarak kendi elinden bir emirname kaleme almış ve meclisin açılacağını duyurmuş. Hükümetteki bakanları çağırarak; “anayasanın yürürlüğe koyulmasına ve meclisin açılmasına karar verdim; derhal duyurulsun ve halk teskin edilsin” demiş. Hemen haber duyurulmuş, Niyazi Bey durdurulmuş ve kutlamalar düzenlenip yer-gök çok yaşa [nidalarıyla] inletilmiş. [Sokaklardaki] Gösterilerde, [koskoca] Osmanlı Padişahının resmiyle [sadece] 8. dereceden bir subay olan Niyazi Beyin resimleri [yan yana] bayrak edilerek iki hafta boyunca [sokaklarda dolaştırılmış]. Milyonlarca(?) bildiri basılmış; resimler evlere bile asılmış.

[Kolağası] Niyazi [Bey] 33 yaşında, güçlü ve istisnai bir kişilik; böylece memlekette kahraman ilan edilmiş, söylev ve nutuklarda [adı yüceltilmiş] adeta kutsallaştırılmış. Hüseyin adında bir paşa [ile tanıştım]; eski hariciye nazırının oğlu, teyzesi de haremde bir hatun, paşalık makamı babasından kalmış kendisine.¹¹² Bu paşanın geniş bahçeli çok büyük bir konağı var, [bahçe içindeki] evler ve çevre düzenlemesi Avrupa’dakiler gibi çok gösterişli. Niyazi Bey’i tanıyormuş, kendisine, beni onunla tanıştırap tanıştıramayacağımı sordum, Hüseyin Paşa; “Bu iş Niyazi Bey’in başarısı değil sadece, ancak¹¹³ bizim Genç Türklerin tamamının gayreti var. Bizim Parti, Ahmet Şefik’in yurt dışına gönderilmesinden sonra tahkikatlardan ve kovuşturmalardan yorgun düşüp Avrupa’ya dağılmıştı. Sürekli olarak kitaplar ve gazetelerle halkı uyandırdık; halk, olayların gerçek yüzü hakkında günden güne aydınlatıldı ve partimize katılan, destek verenlerin sayısı da her geçen gün daha da çoğaldı. Yakın dönemde partimize, bakanlar ve paşalar da katıldılar. Vele ki, Sultanın baskısı ve gücü son safhadaydı; anayasasız ve meclissiz ülkeyi kurtarmak mümkün görünmüyordu ve ordunun ayaklanmada gözü yoktu. Partililer, subayları örgütledi ancak cülus dağıtılmıyordu. Bu yüzden [bizi destekleyen] her hane iflasları pahasına para topladılar; 400 bin pound bir araya getirildi. Subaylar [ile]

¹¹² “Hüseyin”in ses çevirimi olduğu anlaşılan “Wu sanyi” büyük olasılıkla, İtalya sefiri Mustafa Reşid Paşa’nın oğlu Hüseyin Şefik’tir. Fakat Kang Youwei’in “eski hariciye nazırın” dediği Mustafa Reşid Paşa, hariciyede çeşitli görevler yüklenmiş olmakla birlikte 1908’de henüz “nazırlık” yapmamıştır. Bu durum karışıklık yaratmaktadır. Diğer yandan “Hüseyin Hilmi Paşa” olasılığını Giray Fidan gündeme getirmiştir. Ancak Midilli doğumlu Hüseyin Hilmi Paşa’nın, ticaretle uğraşan babasının eski hariciye nazırın olma olasılığı yok gibi.

¹¹³ Fidan, *a.g.e.*, s. 81’de naiwu 乃吾...ifadesi içindeki nai2’in “ancak 才” anlamı göz ardı edilmiş ve devam eden paragraf “benim ve bizim Jön Türkler partisinin...” şeklinde çevirmiş. Oysa Çince sözdizimi naiwu 乃吾 ile “ben ve bizim” anlamına izin vermez, aksine “乃 nai2” ardından gelen cümleye “böylece”, “ancak-bilakis” gibi bağlayıcı bir işlevle anlam verir. Böyle olunca Giray Fidan’ın, Hüseyin Paşa’ya biçtiği bu paye, s. 82’de “...Aslında olayların arkasında gizlice işleri yönlendiren kişi bendim...” ifadesinde yeniden gündeme geliyor. Oysa bu cümlede de özne “bakanlara, harem [kadınlarına ve] muhafız komutanlarına kadar...” olmalıdır. Hüseyin Paşa’nın hürriyet hareketini desteklediği ve kendini “Yeni Parti” içinde gördüğü aşikâr olmakla birlikte kendisinin “hareketin başındaki kişi” olduğu kanısı bu paragraftan çıkarılmamalıdır. Zira bağlama bakıldığında da Hüseyin Paşa’nın bunu özellikle vurguladığı görülebilmektedir.

saray ahalisi [arasında] gizlice ilişkiler kuruldu; bakanlara, harem [kadınlarına ve] muhafız komutanlarına kadar bu işleri gizli gizli yürüttüler. İşin kalbiyse Kolağası Niyazi Bey'in dağa çıkmasıydı; sonra bütün memlekete telgraflar çekildi hep beraber harekete geçildi. Sultan korkuya kapıldı [ve böylece] anayasanın ilanı duyuruldu. Bu, parti mensuplarının 30 yıl boyunca, ailelerinin acıyla yıkımı [ve] iflası pahasına, zorluklar içinde yürüttüğü çalışmaların [sonucundaki bir] kazanımdır; Niyazi Bey sadece işin başını çekmiştir, seçkin ailelere [mensup] partililer bu olayda adlarını duyurmamışlardır; [bu başarı sadece] Niyazi Bey'e ait değildir.” Birden bire [zihnimde] bir ışık yandı; [Hüseyin] partililerinin azmini ve geçmişini methetmişti, bu sayede elde ettikleri kazanıma diyecek bir söz kalmıyor. Bu [olay] Chen Ping'in kırk bin altın dağıtıp¹¹⁴ kadınları kullanmasına benziyor. Tam da “karmaşa çağının” tipik bir olayı. Yoldaşlarımla beraber ben de memleketimde anayasa için mücadele ettim ama bugünden bakınca hiçbir şey beceremediğimizi görüyorum, Türklerin önünde utaniyorum.

Mağlup sadrazam Ahmet Şefik [de benim gibi!] yıllarını yurt dışında geçirdi ve gurbette öldü; ama partisi günden güne güçlendi; padişahın Shibai adıyla¹¹⁵ bir partisi vardı, o da artık dağıtıldı. Artık anayasa haberi duyurulduğuna göre Sultan, halkın beklentileri doğrultusunda suçlu bulunanları kapatıp, polisiye önlemleri gevşetmektedir; halkın desteğini kazanmak isteyen kim olsa böyle yapardı. Bu konuda fikir beyan edenler Sultan'ın [bu] bilge [davranışını] övüyorlar, “Neden daha önce kendi isteğiyle yapmadı? [Neden] halkın [taraf] değiştirerek onu zorlamasını bekledi?” diye eleştiriyorlar. Yine de [Sultanı] kurtarıcı gibi görüyorlar. Anayasa yürürlüğe giriyor ve meclis açılacak, yeni partinin yasaklı adamları yurtdışından dönüyor. Sultan halkın beklentisine uyarak, eski sadrazamı azledip, “yeni partiden” Xi Paşa'yı (Küçük Mehmed Said Paşa ya da Kıbrıslı Kamil Paşa) sadrazam yaptı, becerikli ve cesur biri, eski

¹¹⁴ Tarihten örnek verme Çin yazının olmazsa olmaz bir unsurudur. Kang Youwei'in sözünü ettiği Chen Ping, Qin Hanedanlığı yıkıldıktan sonra siyasi arenada adından söz ettiren bir danışmandır. Xiang Yu ile Liu Bang arasındaki siyasi çekişmede Liu Bang'a halka para dağıtmasını öğütleyerek Xiang Yu'nün arkasındaki halk desteğini kesmiştir. Aynı şekilde, Hun Hükümdarı Mete'nin (Modu-Batur?) Çin hükümdarını yedi gün boyunca sardığı Ping Cheng kuşatmasını, Mete'ye kadınları göndererek kuşatmayı kaldırtmıştır. Kang Youwei'in Osmanlı başkentinin sosyal bilincini kavrayamadığı, cülus bahşişi âdeti gibi geleneksel usulleri de kendince yorumladığı görülmektedir. Bu durum verdiği örneklerin mevcut durumla pek örtüşmemesinden anlaşılmaktadır. Kendince acaba Türklerin “rüşvete düşkün olduklarını” mı söylemektedir. Yine de verdiği örnek yersiz görünmektedir.

¹¹⁵ “Shibai” ile ne kastedildiği tam olarak anlaşılamamıştır fakat bir ses çevirimi olduğu görülen “Shibai”, güney Çin'den olan Kang Youwei'in shi-si ses değişimi olasılığı bunun, Sipahilere verdiği ad olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda bir kişi adı da olabilir, zira Mançu dönemi Çin siyaset dilinde “partiler” başındaki kişilerin adıyla anılmaktadır. Örneğin reform döneminde “Kang Partisi” adı kendisi ve çalışma arkadaşlarıyla oluşturduğu hizbi anlatmak için kullanılmıştır. Başka bir öneri gelmediği halde shibai: sipahi eşliğini kabul ediyoruz.

yönetimin yüz küsur(uncu) maddesini iptal etti.¹¹⁶ İlerleyen günlerde, yolsuzluklara adı karışan iki yüz kadar görevliyi ve önceki sadrazamı azletti. Yunanistan'a giderken gemide bunlardan üçüyle [karşılaştım], yanlarına ailelerini almış kaçıyorlardı. [Söylediklerine göre] Eski partiden memurların azledilişi sırasında halk, limana toplanmış ve gidişlerini izlemiş; polis ekipleri çağırılmış, halk yolsuz[luğa adı karışmış olan bu] memurlara sövüp küfürler savurmuş. [Bu yüzden] sakallarını kesip [kimliğini gizleyerek] kaçanlar olmuş. Gazeteler sütun sütun yeni siyasetten söz ediyor, halk sevinç içinde, günlerdi "çok yaşa!" nidaları dinmiyor, serbesti getirilmiş [ama her şey] baş aşağı dönmüş; [işte] istibdat altında ezilmiş beyefendilerin yaptıkları! Fakat düzenin bütünüyle değişmesini isteyenler de var; bu da eski siyaset taraftarlarının saldırılarına neden oluyor.

Bugünkü anayasa, 30 yıl önce Mithat Paşa'nın oluşturduğuyla aynı; [O] çeşitli ülkelerin kanunlarından iyi olanları seçerek bir araya getirmişti. Bugün eskiyi canlandırıyorlar [ama] farklı görüşler var ve ben ayrıldıktan üç ay sonra da, Ekim ayında, meclisin açılacağı duyurulmuştu; yani anayasanın ilanının üzerinden üç ay geçti. Gemide Türk mebuslarla karşılaştım, eyaletlerde halk bilincinin henüz oluşmadığını, seçim kanununun özensiz ve acele yapıldığını, halkın birbirine düştüğünü, partililerin kişisel çıkar peşinde her tür dalavereyi çevirdiklerini, delege seçiminde türlü zorbalıkların olduğunu; siyasetin iyi çalışmadığını, sadece bağrıışmalar olduğunu ve karmaşanın son bulacak gibi görünmediğini anlattılar.

Ahmet Şefik'in partisinden kimseler Fransa'da kaldıktan sonra ülkeye dönünce 'hürriyet' şiarıyla harekete geçip insanları örgütlemişler; başlarda sadece İstanbul çevresindeymişler. Sultan karışıklık çıkartacaklarından çekindiği için onları Anadolu'ya sürmüş; peşlerine hafiyeler takmış. Ahmet Şefik taraftarları zamanla intikam ve öfkeyle dolmuşlar, bu yüzden "hürriyet" fikirlerini saltanata karşı hasetle besleyerek Küçük Asya'da [saraya karşı] bayrak açmışlar. Önceleri, uzun süredir baskı altında yaşadığından dolayı Anadolu'daki halk [olanları?] unutmüş; Jön Türklerin [fikirlerini] buralara buluşturmasından sonra öfkeyle ayaklanıp saltanata karşı gelmişler ve [bu fikirler] yavaş yavaş diğer eyaletlere de yayılmış. Müslümanlar, İseviler ve Ermeniler hürriyet [emelleriyle] hükümdarlığı yıkmayı istemişler.¹¹⁷

Sonuç Yerine: Kang Youwei, hakkında çok sayıda çalışma yapılan bir reformcudur. Adı çoğunlukla, üç ayda lağvedilen reform hamlesiyle anılsa da klasik edebiyattan, eleştiriye, eğitimden yerel yönetimlere kadar fikirleri pek çok alanda yankı bulmuş bir entelektüeldir. 1898 yılında ülkesini terk etmek zorunda kalınca dünyanın çeşitli ülkelerine seyahat etmiş, dönemin

¹¹⁶ Anlaşılan burada da Kang Youwei, Meşrutiyet'in ilanı ile iptal edilen 113. Maddeyi yanlış anlamış olmalı. Bu cümle Fidan 2013'te göz ardı edilmiş. Fidan, *a.g.e.*, s. 83.

¹¹⁷ Kang, Youwei 康有为, *Kang Youwei Quanji* 康有为全集 (*Kang Youwei'in bütün eserleri*). Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, Pekin 2007b. C. 9. s. 452-454.

Çin Hükümdarı Guangxu'nün kendisine duyduğu güvene dayanarak önünde sonunda ülkesine döneceği ve yarım kalan reform hareketine devam edebileceği umudunu hep saklı tutmuştur. Yurt dışında kaldığı süre boyunca Çin'de anayasal bir sistemin oluşturulması yönünde çalışmalar yaparak hem Çin diasporasının hem de kendi bilgi ve görgüsünü artırmaya çalışmıştır. 1908 yılı Temmuz ayı sonunda İstanbul'a geldiği dönemde bu niyetini korumaktadır. İstanbul'da kaldığı sırada Meşrutiyetin ikinci kez ilanına tanık olmuş, edindiği izlenimlerden tecrübe ve dersler çıkarmaya çalışmıştır. Aynı zamanda seyahatnamesini yazmaya devam eden Kang Youwei İstanbul'un doğal güzelliklerinin, tarihi alanlarının, geleneksel ve modern halk yaşamının tasvirlerini de içeren "Türkiye Seyahatnamesi" adlı, günümüz ölçülerinde 30 sayfayı bulan bir çalışmayı da kaleme almıştır.

Seyahatnamenin çeşitli bölümlerine baktığımızda, Kang Youwei'in Türkiye'yi ve dönemin Türk insanını tam olarak tanıyamadığını; tanık olduğu ve görüp duyduğu pek çok yer ve olay hakkında yüzeysel bilgiye sahip olduğunu görüyoruz. Hüseyin Bey gibi dönemin siyasi olaylarını bilen isimleriyle tanışmış olmasına rağmen Türkiye'deki siyasi dengeleri tartamadığını, siyasi hizipleşmelerin ve –örneğin- yabancı güçlerin etkisinin tam ayırına varamadığını anlıyoruz. Genel ve kısa bir özet şeklinde verdiği olaylar, geleneksel Çin siyaset dilinin sınırları içinde kalmakta, daha çok tasviri ve genelleme yaklaşımının yansımaları ortaya koymaktadır. O dönemde artık siyaset dilinin gelişmiş, sorgulayan ve çözümleyen yaklaşımının tersine Kang Youwei, genel mantık çıkarımlarıyla, "kısa yoldan" sonuçlara ulaşmaktadır. Kang Youwei'in II. Meşrutiyetin ilanı sırasında gördüğünü düşündüğü "yeni-eski" ayrımı, onun sandığı gibi keskin ve belirgin bir biçimde iki partili bir yapıda değildir. Anlaşılan Kang Youwei, Osmanlı aydınlarının "çok" uluslu", "çok yönlü" ve "çok sistemli" tartışma-çatışma ortamını, on yıl önce Çin'de yaşadığı reform tecrübesinden hareketle anlamaya çalışmakta ve tanık olduğu olayları, bir tür varsayımsal "eski-yeni" karşıtlığına indirgemektedir. Meşrutiyet tartışmaları içinde önemli maddelerden olan ve Padişah'a, 'dilediğini sürgün etme hakkı' veren "113. Madde"nin lağvını, "yüz küsur maddeyi iptal etti" şeklinde aktarmış olması buna işaret etmektedir. Bir başka eksiklikse, Kang Youwei'in Mithat Paşa'ya biçtiği payeden anlaşıldığı üzere, Jön Türk hareketinin fikir önderlerini bilmediğidir. Kang Youwei yer ve kişi adlarını Latin harfleriyle verebilecekken, –bunu bir kez Mithat Paşa için yapmıştır-, çoğunlukla vermemesi de olaylar ve kişileri ayırt ed(e)mediğini, sahip olduğu (ön) yargıları teyit etmek saikiyle detaylara ilgi göstermediği izlenimini uyandırmaktadır. Ancak görülen o ki, "bilge vezir" adıyla andığı Ahmet Şefik'i kendisine örnek almaktadır. Hatta Ahmet Şefik Mithat Paşa'nın Tuna ve Bağdat Valilikleri sırasında, sürgün yıllarında Suriye'de ve İzmir'deki

imar ve düzenleme çalışmalarının Kang Youwei'in reform programında yer alan fikirlere benzer olması şaşırtıcıdır. Fakat Kang Youwei her nedense bu konuda da hiçbir detay vermemektedir. Mithat Paşa'nın görevleri ve yaptıkları hakkında, seyahatname bir kenara, kaynakçada yer alan diğer eserlerinde de bir bilgiye rastlamadık. Büyük olasılıkla, Ahmet Şefik'i yüceltmesi yalnızca her ikisinin de reform hamlesi başlatmış olmalarından ve sonra da sürgün edilişlerindeki “kader ortaklığından” kaynaklanmaktadır.

Bunlara ek olarak, o sırada İstanbul'da gelişmelerin ortasında bulunmasına rağmen Kang Youwei'in siyasi ve toplumsal konularda Çin'deki reform hamlesi sırasında hazırladığı raporlarda görülen net ve sayısal verilere ya da bilgilere de yer vermemesi şaşırtıcıdır. Bunun iki nedeni olabilir; birincisi yabancı dil bilgisinin sınırlı oluşudur. İkincisi ise yakın zamanda Çin'e dönmek niyetinde olan Kang Youwei'in aklının, kendi ülkesindeki gelişmelerle meşgul oluşudur. Nitekim bir süre sonra, kendisini sürgüne gönderen yaşlı İmparatoriçenin öldüğü haberini alacak ve ülkesinde yarım bıraktığı reform hareketine devam edebilmek için yeniden umutlanacaktır. Mançu Hanedanı'nın “bekası ve ihyası için” çalışmalar yapacak, 1917 yılında başarısız bir girişimde daha bulunacaktır.

Kang Youwei Asya'da saltanat yönetimlerinin kudretini ve manevi anlamını artık yitirdiğini görmektedir. Fakat saltanat onun için Çin'e uygun tek yönetim şeklidir; on yıl önce gerçekleştirilememiş olmakla birlikte, hayalindeki idari yapının hayata geçirilmesi konusunda umutlarını yitirmediği anlaşılmaktadır. Garip olan tesadüf, 1898 reform hamlesi sırasında Kang Youwei'in “on yıl sonunda Çin'de anayasal rejime geçileceği” öngörüsünün İstanbul'da gerçekleşmesidir. Türkiye'de artık Osmanlı Hanedanı'nın sonunun geldiğini gözlemlerken aklı adeta başka yerdedir. Bu yüzden temsili yönetimden veya cumhuriyet gibi kavramlardan neredeyse hiç söz etmemesi dikkati çekmektedir. Özellikle Fransız Devrimleri konusunda adeta bir alınganlığa sahip olduğu görülmekte, “halk yönetimi” gibi bir anlayışı ihtimaller arasında görmemektedir. Ona göre sorun bir “siyasi güç” sorunudur; saltanatın meşruiyeti tartışılmamalıdır ve her sistem kendi içinde kendi koşullarına uygun olarak reform üretmelidir. Anayasa konusunda dile getirdiği fikirleri siyasetin evrensel özelliklerinden daha çok yerel özelliklerinin üzerine oturmaktadır. Mithat Paşa Dönemi anayasasının “şeriat esasları” göz önünde tutularak hazırlandığını belirterek Çin'deki anayasa çalışmalarının da Konfüçyüs Klasiklerini temel alarak hazırlanabileceğini söyler. Bununla birlikte bütün seyahatnamede teorik ve sistematik bir tartışma dili görülmemekte, detaylardan hareketle bütüncül bir sistem kurulabileceği fikrine bağlı kalındığı anlaşılmakta ve genel geçer ve evrensel ilkelerle anayasal bir anlayışa sıçramaktan da kaçınıldığı

görülmektedir. Bu bakımdan İstanbul seyahatnamesi kültürel farklar ve benzerliklerin anlatıldığı, turistik yerlerin tasvirlerinin bulunduğu bir anı metni olarak önümüzde durmaktadır. Kanun-i Esasi'nin ikinci kez ilanına tanık olmakla birlikte, Kang Youwei, yasanın üstünlüğü, padişahın konumu, insan hakları, eşitlik gibi somut kavramlardan söz etmez. Bu bakımdan İstanbul seyahatinin görsel bir gözlemler toplamı olmasından öte geçemediği görülür. Bunun temelindeyse Osmanlı'da o dönemde olup bitenleri tam anlamadığı ve hatta belki de üzerinde düşünmediği olgusu yatmaktadır.

Sürgün yılları boyunca Çin ile ilişkisini koparmayan Kang Youwei, sık sık Liang Qichao'a ve diğer tanıdıklarına mektuplar yazıp telgraflar çekmektedir. Bu telgraflar arasında siyasi olayların değerlendirmeleri yanında, hastalık ve parasızlık gibi kişisel sorunlarını da okuyabiliyoruz. İstanbul'da bulunduğu süreçte, kendisini görevden alan İmparatoriçe'nin sağlığının kötüye gittiği bilgisini aldığını görüyoruz. Bu da on yıl kadar önce hükümdar Guangxu ile başladıkları reformlara devam edebileceğine dair bir umut ışığı olmuştur. Fakat genç hükümdarın da aynı günlerde hasta düşmesi ve ardından gelen ölümü (1908 Ekim) Kang Youwei'i çaresiz bırakmıştır. Yine de ülkesine döndükten sonra şansını tekrar denemiştir. Bu defa artık sarayın hiç gücü kalmadığı için bu girişimi de sonuçsuz ve zayıf bir girişim olarak tarihe geçmiştir. 1898 yılı reform hareketi sırasında Osmanlı'yı olumsuz örnekler arasında gösteren Kang Youwei, 1908 yılında tanık olduğu II. Meşrutiyetin kargaşa ve düzensizliği içinde de arzuladığı feyzi bulamamıştır.

Bir monarşist olmasının yanı sıra bir ütopyacı da olan Kang Youwei'in günümüz Çin yazınında kıymet görmesi, bugünkü Çin yönetiminin dışı açılma ve reform çalışmalarına da ışık tutabilir. Asya'dan Avrupa'ya geleneksel değerlerin canlandırılmaya çalışıldığı günümüzde Çin'de payına düşeni almaktadır. Bu bakımdan Kang Youwei'in yücelttiği "büyük birlik" gibi kimi özel kavramların önümüzdeki süreçte tekrar canlandırılacağını ön görebiliriz.

KAYNAKÇA

- Biggerstaff, Knight, *The Earliest Modern Government Schools in China.*, Cornell University Press, Ithaca 1961.
- Chesneaux, Jean, *Popular Movements & Secret Societies in China 1840-1950.* Stanford University Press, California 1976.
- Chien, Po-tsan, *Wu-hsu pien-fa 戊戌变法 (Wuxu Reformları)*, Renmin Chubanshe, Shanghai, 1953.
- Ding, Weizhi 丁伟志, *Dongxi Tiyong Zhijian 中西体用之间 (Doğu ile Batı Öz ve İşlev Arasında)*, Zhongguo Sheke Xueyuan Chubanshe, Pekin 1997.

- Fidan, Giray, “Çinli Düşünür ve Devlet Adamı Kang You Wei’e Göre Osmanlı Modernleşme Süreci”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (Mart 2012), s. 193–204.
- Fidan, Giray, *Çinden Görünen Osmanlı Çinli Düşünür Kang You Wei’in Türk Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Hsiao, K. C., *Modern China and a New World: Kang Youwei, Reformer and Utopian, 1858–1927*, University of Washington Press, Seattle - London 1968.
- Kırilen, Gürhan, *Çin’de 19. Yüzyılda Reform: Zongli Yamen’in Kuruluşu*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kang, Youwei 康有为, *Jincheng Tujue Xiaoruo Ji Xu 进呈突厥消弱记序 (Türklerin Zayıflaması Üzerine Notlar)*, <http://www.epicbook.com/history/kangyouwei.html>, 1895.
- Kang, Youwei 康有为, *Kang Nanhai Zibian Nianpu 康南海自编年谱 (Kendi Kaleminden Kang Youwei’in Hatıraları)*, Zhonghua Shuju, Pekin 1992.
- Kang, Youwei 康有为, *Datongshu 大同书, (Büyük Birlik Kitabı)*, Renmin Chubanshe, Liaoning 1994.
- Kang, Youwei 康有为, *Lieguo Youji 列国游记 (Çeşitli Ülkelerde Seyahat Notları)*, Renmin Chubanshe, Shanghai 1995.
- Kang, Youwei 康有为, *Kang Youwei Quanji 康有为全集 (Kang Youwei’in Bütün Eserleri)*. Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, Pekin, 2007a, c. 4.
- Kang, Youwei 康有为, *Kang Youwei Quanji 康有为全集 (Kang Youwei’in Bütün Eserleri)*, Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe, Pekin, 2007b, c. 9.
- Kang, Youwei 康有为, *Kongzi Gaizhi Kao, 孔子改制考 (Bir Reformcu Olarak Konfüçyüs)*, Zhonghua Shuju Chubanshe, Pekin 2012.
- Liang, Qichao 梁启超, *Liang Qichao Zuopin Jingxuan 梁启超作品精选 (Liang Qichao Seçme Yazılar)*. Changjiang Wenyi Chubanshe 2005.
- Mao, Haijian 茅海建, “Kang Youwei Yu Zhen Zouyi 康有为与“真奏议”读孔祥吉编著《康有为变法奏章辑考》(Kang Youwei’in Önergeleri-Kong Xiangji’nin Derlediği Kang Youwei Reform Önergeleri’nin Tenkidi)”. *Jindaishi Yanjiu 近代史研究 (Yakınçağ Araştırmaları Dergisi)*, 2009, Sayı 3, s. 142–153.
- Sima, Qian 司马迁, *Shiji 史记 (Tarih Kayıtları)*, <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/>.
- Tao Juying 陶菊隐, *Yuan Shikai Yanyi 袁世凯演义 (Yuan Shikai’in Hayatı)*, Zhonghua Shuju, Pekin 1979.
- Teng, Ssuyu - Fairbank, J. K., *China's Response to the West: A Documentary Survey; 1839–1923*, Harvard University Press, Cambridge 1982.

- Wang Huanyi 王遠義, *Kang Youwei de Minzhu Quan: Shiyi "Datong Shu" Wei lun* 康有為的民主觀：試以《大同書》為論 (*Kang Youwei'de Halk Egemenliği: Datong Kitabı Örneği*), Chenhgchi University, Tarih Enstitüsü, Taipei 2004, (Yüksek lisans tezi).
- Wang Lu 王璐, *Luoji Fangyuan* 逻辑方圆 (*Mantiđın Çevresinde*), Beijing Daxue Chubanshe, Pekin 2009.
- Wang, Yeyang 王也扬, Kang-Liang Shixue Zhiyong 康梁与史学致用 (Kang ve Liang'da İşlevsel Tarih Öğrenimi), *Jindaishi Yanjiu* 近代史研究 (*Yakınçağ Araştırmaları Dergisi*), Pekin 1994, No. 2, s. 205–218.
- Zhang, Zhi 张治, "Kang Youwei Haiwai Youji Yanjiu 康有为海外游记研究 (Kang Youwei'in Deniz Aşırı Seyahatleri Üzerine Bir Araştırma)", *Journal of School of Chinese Language and Culture Nanjing Normal University*. Nanjing 2007, No.3.
- Zhao Erxun 趙爾巽, *Qing Shi Gao (QSG)* 清史稿 (*Manđu Hanedanı Tarihi*), <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/>.